

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Donato Jasaičio,
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studento

Magistro darbas

**Nuosavybės teisių apsauga pagal Europos Žmogaus Teisių
Teismo praktiką**

Vadovas: doc. dr. Algirdas Taminskas

Recenzentas: asist. Veslava Ruskan

Vilnius 2009

TURINYS:

IŽANGA	2
1. NUOSAVYBĖS TEISĖS SAMPRATA.....	5
1.1. Nuosavybės teisės ir nuosavybės neliečiamumo sąvoka	5
1.2. Nuosavybės teisės objektas	10
1.3. Autentiškoji „possessions“ samprata	14
1.3.1. Bendrieji reikalavimai nuosavybei	14
1.3.2. Socialinės išmokos ir pensijos	17
1.3.3. Teisės, kylančios iš nuomos sutarčių	19
1.3.4. Teisinis reikalavimas	20
1.3.5. Kiti objektai, patenkantys į „possessions“ sampratą.....	22
2. NUOSAVYBĖS TEISĖS APSAUGOS MECHANIZMAS PAGAL EŽTK PIRMOJO PROTOKOLO 1 STR.	25
2.1. Pirmojo protokolo 1 str. struktūra	25
2.2. Netrukdoma teisė naudotis savo nuosavybe	27
2.3. Apsauga nuo vienašališko turto atėmimo	30
2.3.1. Antroji taisyklė.....	30
2.3.2. Įstatyminio reglamentavimo laikymosi reikalavimas	33
2.3.3. Visuomenės poreikis	35
2.3.4. Bendrųjų tarptautinės teisės principų laikymasis.....	38
2.3.5. „Teisingos pusiausvyros“ testas.....	39
2.4. Naudojimosi nuosavybe kontrolė	45
2.4.1. Valstybės teisė užtikrinti mokesčių, baudų ir kitų rinkliavų mokėjimą.....	45
2.4.2. Naudojimosi nuosavybe kontrolės teisėtumo sąlygos	47
3. EŽTT PRAKTIKA LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE	51
IŠVADOS	55
SANTRAUKA	56
SUMMARY	57
LITERATŪRA	58

IŽANGA

Temos aktualumas. Žmogaus teisės – šiuolaikinės civilizacijos esminė vertybė. Jos saugomos tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Vienas iš žymiausių teisės dokumentų, ginančių žmogaus teises ir laisves (tuo pačiu ir nuosavybės teises) Europos lygmeniu, yra 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija su visais savo protokolais. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau tekste – EŽTT) yra būtent ta institucija, išimtinai sprendžianti bylas dėl minėtos konvencijos ir jos protokolų pažeidimų, todėl akivaizdi šio teismo bylų praktikos reikšmė nuosavybės teisės apsaugos mechanizmo, įtvirtinto Pirmojo protokolo 1 straipsnyje, aiškinimui.

Lietuvai tai ypač aktualu tapo 1995 m., kuomet ji ratifikavo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir jos Pirmąjį protokolą bei įsipareigojo užtikrinti minėtuose dokumentuose garantuotas teises ir laisves. Darbo autoriaus nuomone, Lietuvai EŽTT praktika bylose dėl nuosavybės teisių apsaugos yra aktuali vietiniam nuosavybės teisės apsaugos reglamentavimui, siekiant išvengti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimų. Be abejonės, tai tuo pačiu ir vertingas teisės šaltinis, padedantis suvokti nuosavybės teisės sampratą, šios teisės apsaugą bei su tuo susijusius teisės institutus.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio magistro darbo tikslas yra išanalizuoti EŽTT praktiką Pirmojo protokolo 1 str. taikymo ribose, atskleisti autentišką nuosavybės teisės objektą, specifinį minėtame straipsnyje įtvirtintą nuosavybės teisių apsaugos mechanizmą (kišimosi į naudojimąsi nuosavybe teisėtumo sąlygas) bei EŽTT praktikos santykį su Lietuvos Respublikos konstitucine justicija. Be bendros analizės, darbe bus siekiama atskleisti ir akcentuoti aštriausius EŽTT praktikos momentus, t. y. teisės specialistų kritikuotinas ar naują taisyklę kuriančias pozicijas.

Darbo objektas. Šiame darbe tirama nuosavybės teisės doktrina, Pirmojo protokolo 1 str. reglamentavimas, užsienio ir Lietuvos teisės autorių darbai bei EŽTT praktika dėl Pirmojo protokolo 1 str. taikymo. Tiriamą EŽTT praktiką sudaro keletas atsitiktinai pasirinktų bylų bei teisės mokslininkų minimos ir cituojamos bylos.

Magistro darbas suskirstytas į tris skyrius: „Nuosavybės teisės samprata“, „Nuosavybės teisės apsaugos mechanizmas pagal EŽTK Pirmojo protokolo 1 str.“ bei „EŽTT praktika Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“. Pirmi du skyriai tyrimo patogumo dėlei suskirstyti į smulkesnius skyrius.

Darbo metodai. Užsibrėžtam tikslui pasiekti magistro darbe bus naudojami šie metodai:

1. Analitinis, pasireiškiantis Pirmojo protokolo 1 str. turinio bei taikymo praktikos EŽTT bylose atskleidimu;
2. Lyginamasis, naudojamas lyginant anglosaksų bei kontinentinės teisės sistemos doktrinas, taip pat lyginant EŽTT pozicijas jam vertinant tuos pačius Pirmojo protokolo 1 str. aspektus skirtingose bylose;
3. Istorinis, nagrinėjant nuosavybės teisės sampratą bei EŽTT praktikos keitimąsi atitinkamu laikotarpiu;
4. Loginis, kuris bus naudojamas atitinkamoms išvadoms padaryti.

Darbo originalumas. Nagrinėjami klausimai nėra naujiena Lietuvos teisės doktrinoje. Panašia tema savo daktaro disertaciją yra apgynusi E. Švilpaitė¹. Vienintelis skirtumas tarp minėtos daktaro disertacijos ir šio magistro darbo yra tas, kad šiame darbe pagrindinis dėmesys skiriamas EŽTT praktikai. Be šios disertacijos daugiau nėra lietuvių autorių darbų, kompleksiskai nagrinėjančių Pirmojo protokolo 1 str. įtvirtintą nuosavybės teisės reglamentavimą. Be to, darbe atskleidžiama EŽTT praktikos nuosavybės teisių apsaugos srityje įtaka Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui.

Egzistuoja ne vienas Pirmojo protokolo 1 str. komentaras, parengtas užsienio autorių², kuriuose analizuojamas Pirmojo protokolo 1 str. įtvirtinto nuosavybės teisės apsaugos mechanizmo turinys.

Darbo šaltiniai. Rašant magistro darbą buvo remtasi lietuvių (D. Jočienė, K. Čilinskas³) ir užsienio autorių monografijomis⁴, lietuvių autorių moksliniais straipsniais, teisės aktais (Lietuvos Respublikos Konstitucija, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, Pirmuoju protokolu). Galiausiai, pati magistro darbo tema „Nuosavybės teisių apsauga pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką“ lėmė, kad pagrindiniu literatūros šaltiniu tapo būtent šio teismo sprendimai. Taip pat remtasi keletu EŽTT bei Europos žmogaus teisių komisijos (toliau tekste – Komisijos) sprendimų dėl priimtumo.

¹ ŠVILPAITĖ, Eglė. *Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, Mykolo Riomerio universitetas, 2005.

² CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *The law of human rights*. Oxford New York, Oxford University Press, 2000; JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002.

³ JOČIENĖ, Danutė; ČILINSKAS, Kęstutis. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius, 2004.

⁴ GORDLEY, James. *Foundations of private law: property, tort, contract, unjust enrichment*. Oxford, Oxford University Press, 2006; JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002.

Tam, kad būtų pateikti konkretūs EŽTT praktikos įtakos pavyzdžiai Lietuvos konstitucinėje justicijoje, buvo analizuoti trys Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai.

1. NUOSAVYBĖS TEISĖS SAMPRATA

1.1. Nuosavybės teisės ir nuosavybės neliečiamumo sąvoka

Nuosavybės teisė, jau 1215 m. užfiksuota Didžiojoje Laisvių Chartijoje, tapo gyvybiškai svarbia garantija, užtikrinančia individo laisvę. 1789 m. Žmogaus teisių deklaracijos 2 straipsnis teisę į nuosavybę apibūdina kaip natūralią neatimamą žmogaus teisę. Tuo tarpu deklaracijos 17 straipsnis teigia, jog nuosavybei esant neliečiamai ir nepažeidžiamai, iš niekieno ši teisė negali būti atimta, išskyrus atvejus, kai to reikalauja teisiškai apibrėžtas visuomenės poreikis ir kai žmogui teisingai už tai atlyginama.⁵

1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 17 punktas įtvirtina nuosavybę kaip nepažeidžiamą ir šventą teisę.⁶

Jungtinių Amerikos Valstijų 1791 m. Teisių bilis penktojoje pataisoje numato, kad iš asmens negali būti atimta nuosavybė, nebent tai būtų numatyta įstatyme ar nuosavybė būtų paimta visuomenės poreikiams teisingai už tai atlyginus.⁷

1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 17 straipsnis teisę į nuosavybę apibrėžia kaip kiekvieno teisę turėti nuosavybę asmeniškai ar bendrai su kitais. Minėta deklaracija taip pat garantuoja, kad nuosavybė iš niekieno negali būti atimama savavališkai.⁸

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnyje⁹ įtvirtintos trys taisyklės, nustatančios, kad nuosavybė neliečiama, ją saugo įstatymai ir kad pastaroji gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams bei teisingai atlyginama.

Nuosavybės teisės sąvoka apibrėžta Civilinio kodekso ketvirtosios knygos 37 straipsnyje¹⁰:

Nuosavybės teisė – tai teisė savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti.

Savininkas turi teisę perduoti kitam asmeniui visą nuosavybės objektą ar jo dalis, ar tik konkrečias šio straipsnio 1 dalyje nurodytas teises.

⁵ CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *The law of human rights*. Oxford New York, Oxford University Press, 2000, p. 1292.

⁶ ŠVILPAITĖ, Eglė. *Nuosavybės teisės apibrėžimai pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 40.

⁷ TRIBE, Laurence H. *American constitutional law*. 3rd ed. Foundation press, 1999, chap 9.

⁸ Cit. op. 5, p. 1292.

⁹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.

¹⁰ Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262.

Ieškodami nuosavybės teisės apibrėžimo šiuose pagrindiniuose pasauliniuose, visuotiniuose teisės aktuose bei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, įtvirtinančioje fundamentalią nuosavybės teisę, galima padaryti išvadą, jog minėtuose teisės dokumentuose yra sukuriamas tam tikras nuosavybės teisės apsaugos mechanizmas, tačiau pati nuosavybės teisės sąvoka nėra pateikiama. Akivaizdu, kad taip pat galima daryti išvadą, jog nuosavybės teisė nėra absoliuti ir tie patys teisės aktai numato galimybes tą teisę riboti ar netgi priverstinai perimti. Pats nuosavybės teisės turinys nėra atskleidžiamas kaip tai jau padaryta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Tai, be abejo, nėra kažkoks minėtų dokumentų trūkumas. Paprasčiausiai nuosavybės teisės turinys atskleidžiamas valstybių vidaus įstatymuose, teismų jurisprudencijoje ar doktrinoje.

Vis dėlto nuosavybės teisės sąvoka bei teisės turinys yra skirtingi bendrosios ir kontinentinės teisės sistemų doktrinos. Kontinentinės teisės sistemos šalyse devyniolikto amžiaus teoretikai apibrėžė nuosavybės teisę kaip bet kokią nuo savininko valios priklausantį elgesį su savo nuosavybe. Nuo to laiko kontinentinės teisės sistemos atstovams iškilo neatsakomas klausimas, kodėl teisė turi ginti asmenis, valdančius ar turinčius tam tikrą turtą, tačiau nesančius to turto savininkais. Angliškoji teisės tradicija šią problemą išsprendė, kuomet Frederick Pollock sumanė nuosavybės teisę apibrėžti per valdymo (turėjimo) terminą. Ir šių dienų Anglijos teisininkai remiasi minėta teorija ne tik kaip atsaku į kontinentinės teisės sistemos problemą, bet ir kaip senosios bendrosios teisės tradicijos išmintimi.¹¹

Vokiškasis požiūris

Kaip jau buvo minėta šiame darbe, kontinentinės teisės atstovai devynioliktame amžiuje suabsoliutinę nuosavybę, atsidūrė aklavietėje norėdami išspręsti klausimą, kodėl turėtų būti ginamas turto valdytojo, kuris nėra turto savininkas, teisės. Remiantis kontinentinės teisės sistemos doktrina, savininkas yra apibrėžiamas kaip asmuo, turintis teisę valdyti turtą. Vis dėlto šiandien ne tik Vokietijos teisininkai aiškina, kad egzistuoja dvi teorijos, kurios pateikia atsakymą į klausimą, kodėl valdymas, kuomet valdytojas nėra turto savininkas, turėtų būti ginamas teisės. Pirmoji – Savigny teorija, teigianti, kad tokiu būdu

¹¹ GORDLEY, James. *Foundations of private law: property, tort, contract, unjust enrichment*. Oxford, Oxford University Press, 2006, p. 47.

gali būti palaikoma tvarka visuomenėje bei antroji – Ihering teorija, teigianti, jog taip suteikiama didesnė apsauga tikrajam savininkui.¹²

Aptariant Savigny teoriją, išskiriami du valdymo apsaugos paaiškinimai. Remiantis pirmuoju, teisė saugo taiką ir tvarką visuomenėje nuo neteisėtumo ir prievartos. Teisė tokiu atveju veikia dėl to, kad buvo sutrikdyta tvarka visuomenėje, o ne dėl to, kad ieškovas turėjo saugomą interesą. Vis dėlto tokia teorija susilaukė daug kritikos, nes šios teorijos priešininkai teigė, kad ieškovui, neturint ginamo intereso išlaikyti valdymą, viešosios tvarkos sutrikdymas negalėtų būti konstatuojamas vien dėl to fakto, kad ieškovas prarado valdymą. Pasak jų, pats neteisėtas elgesys, dėl kurio ieškovas netenka valdymo turėtų būti traktuojamas kaip tvarkos visuomenėje pažeidimas, bet ne tas faktas, kad ieškovas prarado tam tikrą turtą. Teorijos šalininkai kaip kontrargumentą pateikė tokią situaciją, kuomet valdymas prarandamas dėl kito asmens taikių neprievartinių veiksmų, pavyzdžiui, asmeniui per klaidą pasiėmus ieškovo skrybėlę vietoje savosios. Šis argumentas neįtikino kritikų, kurie negalėjo suvokti, kodėl viešoji tvarka turėtų būti ginama civiliniu ieškiniu ir kodėl ieškovui, grindžiančiam savo ieškinį viešosios tvarkos pažeidimu, turėtų būti gražinamas tam tikras daiktas, kuris net nėra ieškinio dalykas.

Antrasis Savigny teorijos paaiškinimas skelbė, kad valdytojas turėtų būti ginamas nuo įsikišimo nepaisant to, jog pats jo valdymas kaip toks nėra ginamas ar saugomas. Puchta, Windscheid, Burns ir Randa¹³ manė, kad asmens valia, išreikšta tam tikro objekto valdymu, turėtų būti ginama nepriklausomai nuo to, ar jo valdymas buvo teisėtas ar ne. Įsikišti į asmens valios įgyvendinimą reiškia ne ką kitą kaip asmens laisvės bei asmenų lygybės principo pažeidimą. Be to, teisė ne tik saugo valdytojo valią, bet tuo pačiu ir neleidžia konfliktui tarp skirtingų žmonių valios kilti. Vis dėlto pagarba asmens valiai nepaaiškina, kodėl laimėti turėtų ankstesnis valdytojas. Ši teorija taip pat nepaaiškina, kodėl mums turėtų būti svarbus fizinis objekto valdymas. Jeigu teisė gina pačią asmens valią pasisavinti tam tikrą objektą, ji gintų tokią valią nepriklausomai nuo to, ar ji būtų išreikšta kaip fizinis objekto valdymas, ar ne.

Pasak Ihering¹⁴, saugodama valdymą, teisė suteikia efektyvesnę apsaugą nuosavybei. Jis teigė, kad valdytojų, nesančių objekto savininkais, apsauga buvo paprasčiausiai neišvengiama savininkų gynimo pasekmė. Kaip ir ankstesnės teorijos, ši taip pat susilaukė kritikos, nes pastaroji negali paaiškinti, kodėl valdytojas turėtų būti

¹² Ibid., p. 53.

¹³ GORDLEY, James. *Foundations of private law: property, tort, contract, unjust enrichment*. Oxford, Oxford University Press, 2006 p. 55 – 56.

¹⁴ Ibid., p. 56 – 57.

ginamas, kai aišku, kad jis nėra objekto savininkas ir kuris kartais ginamas net nuo paties objekto savininko.

Nepavykus atsakyti į klausimą, koku pagrindu turėtų būti ginamas valdytojas, nesantis objekto savininku, Vokietijos teisininkai Phillip Heck ir Dernburg¹⁵ pateikė savo versiją. Jų manymu, valdytojas neturėjo tikrosios teisės į objekto valdymą, nes teisė negina paties valdymo, bet saugo jo tęstinumą. Pasak šių Vokietijos teisės teoretikų, tęstinumas yra saugomas gėris nepriklausomai nuo to, ar konkrečiai apibrėžta teisė egzistuoja. Phillip Heck teigė, kad žala, nuo kurios teisė saugo objekto valdytoją yra ne pats daikto praradimas savaime, bet kišimosi į naudojimąsi daiktu padariniai. Tačiau ir ši teorija susilaukė kritikos, nes buvo sunku suvokti, kodėl valdymo tęstinumas yra vertas teisinės apsaugos, kai tuo tarpu pats valdymas ne.

Anglo – Amerikietiškoji tradicija

Pagrindinis skirtumas tarp kontinentinės bei bendrosios teisės sistemų, apibrėžiant nuosavybės teisę, yra tas, jog bendrosios teisės sistemos doktrina nedaro ryškaus skirtumo tarp nuosavybės bei valdymo kaip tai yra daroma kontinentinės teisės sistemos doktrinoje. Oliver Wendel Holmes¹⁶, apibūdinamas nuosavybės suteikiamas teisės, teigė, jog pastarosios iš esmės nesiskiria nuo tų, kurias suteikia objekto valdymas.

Vertinant abi teisės doktrinas, galima padaryti išvadą, jog trūkumų yra abiejose teisės sistemose. Kontinentinės teisės sistemos trūkumai jau buvo aptarti anksčiau. Štai angliškoji sistema, kritikuodama vokiškąją sistemą dėl negalėjimo pagrįsti valdytojo, nesančio objekto savininku, teisių apsaugos, pati pasirenka tarsi lengvesnį kelią nedarydama didesnio skirtumo tarp savininko ir valdytojo. Vis dėlto šios doktrinos šalininkai pripažįsta, kad savininkas turi stipresnes teises už valdytoją. Susidaro išpūdis, kad pagrindas, dėl ko turėtų būti ginamos valdytojo, nesančio savininku, teisės, atsiranda vien dėl to, jog nėra daroma esminio skirtumo tarp terminų „savininkas“ bei „valdytojas“.

Taip pat pastebėtina, kad tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisės doktrina, nors ir skirtingai aiškindama pagrindus, suteikia teisinę apsaugą objekto valdymui. Be to, šios teisės doktrinos nedaro esminės įtakos praktiškai įgyvendinant valdymo apsaugą, o tiesiog teoriniame koncepciniame lygmenyje ieško pagrindų vienam ar kitam teisiniam reglamentavimui.

¹⁵ Ibid., p 57 – 58.

¹⁶ GORDLEY, James. *Foundations of private law: property, tort, contract, unjust enrichment*. Oxford, Oxford University Press, 2006, p. 59 – 60.

Antai iš apibrėžimo, kurį pateikia Civilinio kodekso ketvirtos knygos 37 straipsnis, akivaizdu, jog priklausome kontinentinės teisės sistemai, kuri teigia, jog valdymas yra viena iš nuosavybės teisę sudarančių dalių. Vis dėlto valdymas yra ginamas ir tais atvejais, kai valdytojas nėra daikto savininkas, pavyzdžiui, įgyjamosios senaties (CK 4.68 str.) ar daikto išreikalavimo iš sąžiningo įgijėjo (CK 4.96 str.) institutų atvejais.

1.2. Nuosavybės teisės objektas

Įvairių valstybių konstitucijose nuosavybės teisės gynimo normos skirtingai įvardija ginamos teisės objektą. Prancūzijos, Vokietijos Federacijos, Šveicarijos Konfederacijos bei Austrijos ginamas objektas yra nuosavybė; Rusijos Federacija ginamos teisės objektams apibrėžti naudoja tiek nuosavybės, tiek turto terminus. Jungtinių Amerikos Valstijų naudojamas terminas „*property*“ apskritai gali būti verčiamas ir kaip nuosavybė, ir kaip turtas.¹⁷

Pasak E. Švilpaitės¹⁸, terminų „nuosavybė“ ir „turtas“ neapibrėžtumas skirtingų konstitucijų tekstų bei tarptautinių teisės aktų lietuviškuose vertimuose yra pagrindinė problema, nustatant nuosavybės teisės objektą. Romanų – germanų teisės tradicijai priskiriamose valstybėse nuosavybė asocijuojama su daiktais ir nuosavybės teise, o ne su kitomis daiktinėmis ar prievolinėmis teisėmis kaip asmens turtu. Ir nors romėnų teisėje egzistavo daiktų skirstymas į *res corporales* ir *res incorporales*, kurių perėmė ir kai kurios kontinentinės Europos valstybės, buvo priimta manyti, kad *res incorporales* arba nematerialių dalykų gynimas buvo prievolinės teisės pagrindu, nes paprastai tik *res corporales* buvo ginami kaip nuosavybės teisės objektai. Tuo tarpu terminas „turtas“ paprastai žymi ne tik daiktus, bet visumą teisių ir įsipareigojimų, kurie gali būti įvertinti pinigais. Šia tradicija besivadovaujančiose valstybėse nuosavybės ir turto atskyrimas buvo ypač svarbus daiktinės ir prievolių teisės atribojimui.

Tuo tarpu anglosaksų valstybių jurisdikcijose terminų „nuosavybė“ arba „turtas“ vartojimas paprastai nesukėlė didelių problemų, nes teisės doktrinoje ir praktikoje daiktinės ir prievolinės teisės atskyrimas nėra taip akcentuojamas kaip kontinente. T. Allen¹⁹, apibendrinamas bendrosios teisės sistemos šalių praktiką apibūdinant nuosavybės sampratą, teigia, kad galėtų būti skiriama įprasta bei teisinė nuosavybė. Pirmoji samprata sutaptų su nuosavybe, kurią suvokia paprasti žmonės kasdieniniame gyvenime. Tuo tarpu teisinei nuosavybei apibrėžtį suteikia teisininkai, kurie gali taikyti nuosavybės teisės kategoriją neribotam materialių ir nematerialių dalykų ratui. Todėl ne vienoje valstybėje nuosavybės teisės apsauga suteikta intelektinei nuosavybei, socialinėms išmokoms, skoloms, verslo reputacijai, nuomos teisei, servitutams ir kitiems interesams, susijusiems su turtu.

¹⁷ ŠVILPAITĖ, Eglė. *Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, Mykolo Riomerio universitetas, 2005 p. 40.

¹⁸ Ibid., p. 40 – 41.

¹⁹ ALLEN, Tom. *The right to property in commonwealth constitutions*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000, p. 122 – 124.

XX a. išsiskyrė civilinės apyvartos suaktyvėjimu nematerialių objektų – reikalavimo teisių, nematerialių vertybinių popierių, intelektinės nuosavybės, licencijų ir kitų dalykų atžvilgiu. Dėl šios priežasties ir kontinentinės teisės sistemos šalyse nuosavybės teisės objektams beveik sutartinai buvo pradėti priskirti ir kai kurie nematerialaus pasaulio dalykai kaip, pavyzdžiui, vertybiniai popieriai, intelektinės nuosavybės objektai, tiesa, juos dokumento formos pagalba dirbtinai paverčiant materialiais.

Šias tendencijas puikiai iliustruoja E. Švilpaitės atlikta Vokietijos, Austrijos bei Šveicarijos teismų praktikos ir doktrinos analizė²⁰. Nepaisant to, kad Vokietijos teisės mokslo doktrinoje bei teisės praktikoje, dariusioje bene didžiausią įtaką kontinentinės Europos valstybėms (ir ne tik joms), nuosavybė išskirtinai susieta su materialiais daiktais, Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo nuomone, nuosavybės kategorijos turinys ir apimtis turi būti nustatomi remiantis pačiu Konstitucijos tekstu, o ne civilinės teisės suformuluotomis koncepcijomis. Dėl tokios Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pozicijos, interpretuojant Konstituciją, nuosavybės objektais imta laikyti tiek materialius, tiek nematerialius daiktus, įskaitant turtines teises ir interesus, kylančius iš privačios ir viešosios teisės (pavyzdžiui, žvejybos ir medžioklės teisės, kalnakasybos teisės, nuomininkų teisės, servitutai, akcijos, patentai, autorių teisės). Prie panašių išvadų priėjo ir Austrijos bei Šveicarijos teismai nuosavybės terminą praplėtę iki termino „turtas“ turinio. V. Mizaras²¹, nagrinėjęs nuosavybės turinį pagal Europos teisę, taip pat konstatavo nuosavybės teisės objekto išsilaisvinimą iš materialumo.

Nuosavybės teisės objekto koncepciją verta apžvelgti ir Lietuvos privatinės teisės sistemoje. Galiojant senajam 1964 m. Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui, nuosavybės teisė buvo asocijuota su daiktais, nepaisant to, kad nuosavybės teisės objektas buvo apibrėžiamas kaip turtas. Vis dėlto tuo metu egzistavo ir tokie įstatymai, kurie nuosavybe vadino ir nematerialius daiktus, tokius kaip nematerialios akcijos, tad nuosavybės teisės objektams pradedamas priskirti tiek materialus, tiek nematerialus turtas. Tačiau vyraujanti nuomonė visgi nuosavybę asocijavu su materialiais daiktais ir tik terminui „turtas“ priskyrė turtines teises ir interesus.²²

Naujas Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, priešingai senai koncepcijai, griežtai nesusiaurina nuosavybės teisės objekto materialumo požymiu, palieka nuosavybės teisės ribas atviras, nurodydamas, kad nuosavybės teisės objektu gali būti

²⁰ ŠVILPAITĖ, Eglė. *Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 43 – 45.

²¹ MIZARAS, Vytautas. Nuosavybės turinys pagal Europos teisę. *Teisė*, 2000, Nr. 34, p. 34 – 35.

²² Cit. op. 21, p. 45.

daiktai ir kitas turtas. Kyla klausimas, koks yra tas kitas turtas, kokius materialius ir nematerialius pasaulio daiktus jis apima. Civilinis kodeksas nėra visiškai nuoseklus, nes nuosavybės teisė reglamentuojama ketvirtojoje knygoje kaip daiktinė teisė, o daiktą tas pats kodeksas griežtai tapatina su materialiu daiktu (Civilinio kodekso 4.1. str.). Dviprasmiškumas pastebimas ir kai kuriuose kituose Civilinio kodekso straipsniuose – vieni straipsniai vertybinius popierius (akcijas, obligacijas, čekius, vekselius) apibrėžia kaip dokumentus, patvirtinančius teises ir pareigas, kiti straipsniai, atvirkščiai, naudoja žodžių konstrukciją „vertybiniai popieriai ir kiti daiktai“, tuo tarsi prilygindami vertybinių popierių materialiam daiktui. O štai, apibrėžiant paveldėjimo sampratą, naujasis Civilinis kodeksas tiesiogiai įvardija vertybinių popierių kaip nematerialų dalyką. Užtat kyla klausimas, kas turima galvoje, kai kalbama apie nuosavybės teisę į vertybinius popierius, - materialūs daiktai ar daiktai turtinės teisės prasme.²³

Aukščiau išsakyta nuomonei antrina ir V. Pakalniškis²⁴, nurodydamas, jog minėti prieštaravimai Civiliniame kodekse atsirado dėl atskirų Civilinio kodekso knygų projektų rengėjams įtaką dariusių skirtingų nuosavybės teisės doktrinų. Vieni jų rėmėsi tradiciniu kontinentinės civilinės teisės požiūriu, kuomet kodeksuose nurodomas tik vienas objektas – daiktas, o kiti buvo artimesni anglosaksų teisei, kuri nuosavybės teisės objektu pripažįsta bet kokią turta.

Civilinio kodekso pirmosios knygos 97 straipsnis pateikia civilinių teisių objektų sąrašą, kurį sudaro daiktai, pinigai ir vertybiniai popieriai, kitas turtas ir turtinės teisės, intelektinės veiklos rezultatai, informacija, veiksmai ir veikslių rezultatai, taip pat kitos turtinės ir neturtinės vertybės. Vis dėlto Civilinio kodekso bendrosiose nuostatose nėra atskleista turto sąvoka. Remiantis Civilinio kodekso pirmosios knygos komentaru, išskiriama siauroji ir plačioji turto samprata. Siauroju požiūriu ši sąvoka reiškia daiktą ar daiktų visumą, o plačiuoju – ir daiktus, ir turtines teises bei pareigas, išimtinės teises ir panašiai.²⁵

Taigi, atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus argumentus, galima sutikti su E. Švilpaitės²⁶ daroma išvada, kad Lietuvos Respublikos privatinėje teisėje daiktinė teisė prarado savo išskirtines sąsajas su daiktais ir nebegali būti apibrėžiama vien tik per

²³ FEDOSIUK, Oleg. Nuosavybė ir turtas Civiliniame ir Baudžiamajame kodeksuose. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 81 – 82.

²⁴ PAKALNIŠKIS, Vytautas. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 71 – 72.

²⁵ MIKELĖNAS, Valentinas. *et. al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius, Justitia, 2001, p. 213.

²⁶ ŠVILPAITĖ, Eglė. *Nuosavybės teisės apibrėžimai pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 47 – 48.

santykius su daiktais. Todėl ir nuosavybės teisės išsilaisvinimas iš daiktų, suvokiamų tik kaip materialių objektų, pasaulio yra logiškas, minėtas Vakarų Europos valstybių tendencijas atspindintis reiškinys. Darbo autoriaus nuomone, vyraujanti pozicija išplėsti nuosavybės teisės objektą neapsiribojant materialiais daiktais yra modernus ir gyvenimo naujoves atitinkantis sprendimas. Be abejo, objekto išplėtimo atveju gali kilti įvairių jau minėtų formalių teisinių nenuoseklumų, tačiau stovėjimas vietoje ir dėmesio nekreipimas į civilinės apyvartos naujoves vien tam, kad būtų išsaugota klasikinė nuosavybės objekto kaip daikto samprata, būtų civilinės apyvartos vystymąsi stabdantis pasirinkimas.

1.3. Autentiškoji „possessions“ samprata

1.3.1. Bendrieji reikalavimai nuosavybei

Lietuviškas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 str. pirmojo sakinio vertimas skamba: „Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe“.²⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo tekstai yra autentiški dviem kalbomis: prancūzų ir anglų. Prancūziškajame tekste nuosavybės apsauga garantuojama terminu „biens“²⁸, kuriam artimiausias lietuviškas atitikmuo būtų „turtas“, ir terminu „propriete“, kuris verstinas kaip nuosavybė. Autentiškasis tekstas anglų kalba nedaro nuorodos nei į turtą (kaip *property*), nei į nuosavybę (kaip *ownership*). Angliškasis garantuoja asmeniui netrukdomą „possessions“ turėjimą, kas lietuviškai reikštų netrukdomą valdymo, o ne nuosavybės teisę.²⁹

Panašu, kad skirtingomis kalbomis parašytame tekste naudojamų sąvokų netapatumas galėtų sukelti didžiules problemas ir nesutarimus tarp valstybių, dėl jų skirtingai suvokiamo apsaugos objekto. Vis dėlto EŽTT viename iš savo sprendimų³⁰ pripažino, kad minėtas straipsnis iš esmės garantuoja nuosavybės teisę ir jog patys parengiamieji dokumentai savo ruožtu taip pat patvirtina, kad rengėjai nepertraukiamai kalbėjo apie nuosavybės teisę ir teisę į nuosavybę apibrėždami projektą, kurie buvo dabartinio Pirmojo protokolo 1 straipsnio, pirmtakai, dalyką.

EŽTT visiškai užkirto kelią galimiems prieštaravimams dėl sąvokų „possessions“ ir „biens“ nevienodumo Gasus Dossier byloje³¹ pripažindamas, kad Pirmojo protokolo 1 str. naudojamas terminas „possessions“ (prancūziškai „biens“) turi autonominę reikšmę, kuri be jokių abejonių nėra apribota nuosavybės teise materialinių daiktų atžvilgiu. Dėl minėtų teismo pozicijų, galima daryti išvadą, kad Pirmojo protokolo 1 str. pateiktos teisinės kategorijos negali būti tapatinamos su lingvistiškai analogiškais nacionalinės teisės kategorijomis ir kad tokią teisę EŽTT savo sprendimuose gins nepriklausomai nuo to, ar tokia teisė ginama nacionalinės valstybės dalyvės teisės sistemos.

²⁷ Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386.

²⁸ CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *The law of human rights*. Oxford New York, Oxford University Press, 2000, p.1304.

²⁹ ŠVILPAITĖ, Eglė. *Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 51.

³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje 6833/74 *Marckx v. Belgium*.

³¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. vasario 23 d. sprendimas byloje 15375/89 *Gasus Dossier – und Fordertechnik GmbH v. the Netherlands*.

Vis dėlto toks nuosavybės koncepcijos autonomiškumas nereiškia, kad nacionalinė teisė visiškai neturi reikšmės nustatant, ar tam tikras turtas kvalifikuotinas kaip nuosavybė Pirmojo protokolo 1 str. tikslais. EŽTT analizuoja nacionalinės teisės normas, reguliuojančias pareiškėjų reikalavimo pagrindimą. Kiekvienoje byloje pateikiama gana išsami nagrinėjamos teisės analizė, kurioje nagrinėjamos teisės aktų, reguliuojančių ginčytinus klausimus, normos.³²

Pasak E. Švilpaitės³³, pagal Pirmojo protokolo 1 straipsnį, ginamą nuosavybę galima identifikuoti taikant du pagrindinius kriterijus: ekonominės vertės ir realaus egzistavimo.

1) Ekonominės vertės kriterijus

EŽTT sprendimas Powell and Rayner byloje³⁴ ginamos teisės sąvoką susiaurino iki objekto, kuris turi ekonominę vertę. Byloje pareiškėjas teigė, jog buvo pažeistos jo teisės, kuomet viena kompanija pastatė papildomą oro uosto terminalą, dėl kurio pareiškėjas turėjo susitaikyti su didžiuliu triukšmu bei negalėjimu parduoti savo nuosavybės už žymiai nesumažintą kainą. Teismas konstatavo, kad Pirmojo protokolo 1 str. negina teisės gyventi tam tikros kokybės malonioje aplinkoje.

Prie panašios išvados EŽTT priėjo ir James Moore byloje³⁵. Pareiškėjas teigė įgijęs namą kaimo vietovėje, kurioje vietos valdžia neplanavo nieko statyti. Tačiau po kelerių metų vietos valdžios institucijos pakeitė savo plėtros planą ir suplanavo užstatyti didelį plotą. Įgyvendinus planą, pareiškėjas neteko galimybės parduoti savo namo už rinkos kainą. Vėliau atsirado pirkėjas, norėjęs pirkti namą už perpus mažesnę kainą nei buvo namo vertė iki teritorijos užstatymo. Teismas konstatavo, kad Pirmojo protokolo 1 str. negarantuoja teisės naudotis nuosavybe malonioje, nekeičiamoje ir neplėtojamoje aplinkoje. Be to, EŽTT kaip kriterijų atmesti skundą iškelia ir skundo mažareikšmiškumą.³⁶

Sunku vertinti tokią EŽTT poziciją, nes, iš vienos pusės, tokia praktika apriboja galimybę ginti nuosavybės teisę, jei naudojimuisi ja įtakos turi aplinkybės, neturinčios tiesioginės įtakos ekonominei vertei arba tokios įtakos neįmanoma objektyviai įvertinti.

³² ŠVILPAITĖ, Eglė. Neišnaudotos galimybės: nuosavybės apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą. *Justitia*, 2005, Nr. 1 (55), p. 43.

³³ ŠVILPAITĖ, Eglė. Neišnaudotos galimybės: nuosavybės apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą (2). *Justitia*, 2005, Nr. 2 (56), p. 50.

³⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. vasario 21 d. sprendimas byloje 9310/81 *Powell and Rayner v. the United Kingdom*.

³⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. birželio 15 d. sprendimas dėl priimtumo byloje 40425/98 *James Moore v. the United Kingdom*.

³⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1983 m. spalio 23 d. sprendimas byloje 8919/80 *Van der Musselle v. Belgium*.

Kitą vertus, taip teismas nupiešia tam tikras ribas, neleidamas į Pirmojo protokola taikymo sferą patekti ir absurdiškiems skundams.

2) **Realiai egzistuojanti nuosavybė**

i. Teisėti lūkesčiai

Ne vienoje byloje konstatuota, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija skirta saugoti teises, kurios yra realios ir galiojančios, priešpriešinant jas teorinėms arba iliuzinėms. Dėl šių kriterijų daugiausia ginčų dėl nuosavybės teisės gynimo kelia bylos, susijusios su nuosavybės teisės atkūrimu bei teisės į negautą pelną gynimu, kuriose iškyla abejonių dėl pareiškėjo teisės egzistavimo. Susiformavusi EŽTT pozicija yra neginti asmens teisių, kai joms daro įtaką rinkos veiksniai, taip pat asmens teisės gauti pelną ir teisės turėti galimybę įgyti nuosavybę³⁷, kas, kai kurių autorių nuomone, laikoma ypač silpna Pirmojo protokolo norma.³⁸

ii. Besąlyginė nuosavybė

Realaus egzistavimo kriterijui tiesiogiai įtakos turi ir kita aplinkybė – besąlygiškumas, t. y. nuosavybe negali būti laikoma ir sąlyginė reikalavimo teisė, kuri pasibaigė sąlygai neįvykus.³⁹

Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece byloje⁴⁰ pareiškėjai reikalavo lėšų, pagal sutartį su tuometine Graikijos karine chunta idėtų į naftos perdirbimo gamyklos statybą. Pasikeitus Graikijos vyriausybėms ir į valdžią atėjus naujai vyriausybei, ši sutartį nutraukė. Po to, kai pareiškėjai gavo jų reikalavimus patvirtinančius teismų ir arbitražo sprendimus, vyriausybės iniciatyva buvo priimti atgalinį poveikį turintys įstatymai, kurie atėmė iš pareiškėjų galimybę įgyvendinti teismų sprendimus, nenumatydami už tai jokios kompensacijos. Analizuodamas šį klausimą, EŽTT atskyrė teismo sprendimą nuo arbitražo. Nacionalinio teismo sprendimo poveikis buvo tik suteikti viltį, kadangi jis reikalavo tolimesnių priemonių sukonkretinti reikalavimo teisę, o arbitražo sprendimas suteikė pareiškėjams visavertę subjektinę teisę į priteistas sumas ir tokia teisė buvo nuosavybė pagal Pirmojo protokolo 1 str.

Daugiau pavyzdžių, kurie iliustruotų „*possessions*“ turinį autorius pateikia tolimesniuose šio magistro darbo skyriuose.

³⁷ ŠVILPAITĖ, Eglė. Neišnaudotos galimybės: nuosavybės apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą (2). *Justitia*, 2005, Nr. 2 (56), p. 51 – 52.

³⁸ CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *The law of human rights*. Oxford New York, Oxford University Press, 2000, p. 1302.

³⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje 44912/98 *Kopecky v. Slovakia*.

⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje 13427/87 *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*.

1.3.2. Socialinės išmokos ir pensijos

Reikia pabrėžti, kad tiriant EŽTT bei Komisijos praktiką bylose dėl Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimų, paaiškėja, kad į „*possessions*“ sampratą patenka ne tik privatinės teisės objektai, bet dažnai nagrinėjama ir teisė, kylanti iš viešosios teisės santykių – teisė gauti pensiją ir kitas socialines išmokas. Muller byloje⁴¹ pareiškėjas dirbo Austrijoje bei priklausydamas Austrijos senyvo amžiaus darbuotojų draudimo sistemai mokėjo tam tikro dydžio įmokas. Pareiškėjui išvykus dirbti į Lichtenšteiną, jis ir toliau mokėjo įmokas į minėtą fondą bei į Lichtenšteino privalomojo senatvės draudimo fondą. Šioms šalims pasirašius Socialinės apsaugos konvenciją, pareiškėjo mokėtos sumos į Austrijos draudimo fondą tuo metu, kai jis dirbo Lichtenšteine, buvo laikomos savanoriškomis įmokomis papildomai pensijai gauti ir nebuvo įskaičiuojamos nustatant pareiškėjo pensijos dydį. Komisija pasakė, kad teisė gauti pensiją nėra garantuojama Pirmojo protokolo kaip tokia, tačiau privalomųjų įmokų į pensijinį fondą mokėjimas sukuria nuosavybės teises, kurios gali būti pažeistos pertvarkant pensijinį fondą.

Komisija G. v. Austria byloje⁴² suformulavo ir kitą taisyklę: nesant ar esant neaiškiam santykiui tarp gaunamos išmokos ir mokamos įmokos, nėra sukuriama nuosavybė Pirmojo protokolo 1 str. prasme. Pareiškėjas kreipėsi dėl to, kad pagal vietos įstatymus nebuvo numatyta našlio pensija, priešingai nuo našlės pensijos.

Galima sutikti su E. Švilpaitės⁴³, D. Jočienės⁴⁴ pastebėjimu, kad Komisija tarsi suskirsto pašalpų ir socialinės apsaugos sistemą į dvi grupes: pirmoji, kuri pagrįsta įnašų mokėjimu, taip sukuriant nuosavybės teisę į socialines išmokas, kurių dydis lengvai nustatomas bet kuriuo momentu bei antroji grupė, į kurią patenka socialinės išmokos, kuriose sunku nustatyti įmokų ir išmokų ryšį, dėl ko sunku nustatyti nuosavybės objektą. Pirmuoju atveju galima tikėtis Pirmojo protokolo 1 str. apsaugos, tuo tarpu antruoju atveju, sistema yra pagrįsta solidarumo principu, reiškiančiu visos visuomenės atsakomybę, todėl nesukuria jos dalyviui teisės reikalauti apibrėžtos turto dalies. Pastaroji suteikia tik lūkestį, kurio realizavimo galimybės priklauso nuo pensijos mokėjimo metu valstybėje egzistuojančių sąlygų.

⁴¹ Europos žmogaus teisių komisijos 1974 m. gruodžio 16 d. sprendimas dėl priimtino byloje 5849/72 *Christian Muller v. Austria*.

⁴² Europos žmogaus teisių komisijos 1984 m. gegužės 14 d. sprendimas dėl priimtino byloje 10094/82 *G. v. Austria*.

⁴³ ŠVILPAITĖ, Eglė. Neišnaudotos galimybės: nuosavybės apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą (2). *Justitia*, 2005, Nr. 2 (56), p. 49 – 50.

⁴⁴ JOČIENĖ, Danutė; ČILINSKAS, Kęstutis. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius, 2004, p. 112.

Vis dėlto EŽTT sušvelnino ryšio tarp įmokos ir išmokos būtinumo reikalavimą pritaikydamas netiesioginio gautinos išmokos ir asmens mokėtų įmokų kriterijų Gaygusuz v. Austria byloje.⁴⁵ Pareiškėjas buvo turkų tautybės asmuo, kuris dirbo Austrijoje bei mokėjo įmokas remdamasis Austrijos socialinės apsaugos sistema. Pareiškėjas buvo pakliuęs į situacijas, kuomet jis buvo bedarbis bei netinkamas darbui dėl savo fizinių problemų. Dėl to Gaygusuz kreipėsi į atitinkamas institucijas prašydamas nedarbingumo pašalpos iš jo pensijos. Vis dėlto jam buvo atsisakyta išmokėti tokį avansą, remiantis ta aplinkybe, kad Gaygusuz nebuvo Austrijos pilietis. Teismas apgynė teisę į socialinės paramos išmokėjimą, kaip nuosavybės teisę pagal Pirmojo protokolo 1 str. nepaisydamas tiesioginio ryšio tarp nedarbingumo išmokos ir mokesčių ar kitų įmokų mokėjimo nebuvimo, nors Komisija prieš tai Pirmojo protokolo taikymo galimybę grindė ryšiu tarp mokesčių ir įnašų mokėjimo bei išmokos.⁴⁶

Willis v. the United Kingdom byloje⁴⁷ EŽTT dar labiau susilpnino socialinių išmokų gynimo priklausomybę nuo įmokų. Mirus pareiškėjo žmonai, jis kreipėsi į Labdaros agentūrą tikėdamasis gauti našlio pašalpą. Pareiškėjas rėmėsi pavyzdžiu, kai kitoje šeimoje panašiomis aplinkybėmis mirė vyras ir jo žmonai, tapusiai našle, buvo skirta pašalpa. Labdaros agentūra nurodė, kad Socialinių išmokų ir pašalpų aktas nenumato galimybės našliams gauti tokią pašalpą. Teismas vertindamas, ar reikalavimas patenka į Pirmojo protokolo 1 straipsnio taikymo sritį, pasakė, kad jam neturi didelės reikšmės tai, jog pagal vietos reglamentavimą pareigą mokėti įmokas turėjo pareiškėjo mirusi žmona, o ne pareiškėjas. Taip pat teismas pabrėžė, kad nėra būtinybės nustatyti, jog teisė į išmokas pagrįsta kaupiamosios sistemos egzistavimu.

Iš EŽTT bylų pensijų ir kitų socialinių išmokų srityje akivaizdu, kad nėra aiški EŽTT bei Komisijos pozicija. Neaiškumą sąlygoja tai, jog keičiasi EŽTT ir Komisijos nuomonė: tarsi sukuriama aiški taisyklė, jog tik turintys aiškų ryšį tarp įmokų ir išmokų socialiniai mokėjimai patenka į Pirmojo protokolo 1 straipsnio taikymo sritį, kai tuo tarpu išmokos, neturinčios aiškaus minėto ryšio, nelaikomos „*possessions*“ pagal Pirmojo protokolo 1 str. Vis dėlto, kaip jau buvo minėta anksčiau, aiškumas išnyko EŽTT eliminavus įmokų ir išmokų ryšio kriterijų kituose savo sprendimuose.

Iš kitos pusės, sukurdamas tam tikrą netikrumo būseną, EŽTT tuo pačiu ir plečia objektų, patenkančių į „*possessions*“ sampratą, ratą, kas stiprina žmogaus teisių apsaugą nuosavybės srityje.

⁴⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. rugsėjo 16 d. sprendimas byloje 17371/90 *Gaygusuz v. Austria*.

⁴⁶ JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 306.

⁴⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. birželio 11 d. sprendimas byloje 36042/97 *Willis v. the United Kingdom*.

1.3.3. Teisės, kylančios iš nuomos sutarčių

Užsienio autoriai⁴⁸ išskiria teises, kylančias iš nuomos sutarčių, kaip į „*possessions*“ sąvoką patenkančių objektų grupę. Bene svarbiausia šioje srityje EŽTT byla buvo *Mellacher v. Austria*⁴⁹, kurioje buvo pasakyta, jog teisės, kylančios iš nuomos sutarties, yra nuosavybė pagal Pirmojo protokolo 1 str. Pareiškėjai buvo išnuomoję tris 40, 68 ir 200 kv. m. butus pagal nuomos sutartį už mėnesinį 1870, 800 ir 3800 Austrijos šilingų mokestį. Indeksavus vartojimo kainas, dviejų paskutinių butų nuoma gerokai padidėjo. Butai atitinkamai priklausė: pirmieji du – D kategorijai (butai, kurių sanitariniai įrengimai ir tualetai įrengti laiptinėje), o trečiasis – C kategorijai (butai, kurių skalbimo ir tualetu kambarys neatitinka nustatytų normų).

1982 m. įsigaliojęs įstatymas dėl nuomos mokesčio nustatė minimalius mokesčius už vieną kvadratinį metrą atitinkamai pagal tai į kokią kategoriją butas patekdavo. Nėgana to, minėtas įstatymas galiojo ir iki jo įsigaliojimo pasirašytoms nuomos sutartims, suteikdamas nuomininkams teisę prašyti, kad nuomos mokestis būtų sumažintas maksimaliai iki 150 procentų anksčiau nurodytų sumų. Naudodamiesi šia nuostata, minėtų butų nuomininkai teismo procesų būdu pasiekė, kad nuomos mokestis pagal atitinkamas nuomos sutartis būtų žymiai sumažintas.

EŽTT konstatavo, jog nėra abejonės, kad sumažinimai pagal 1982 m. įsigaliojusį įstatymą yra „*possessions*“, kylančio iš nuomos sutarčių, suvaržymas.

Svarbu, kad EŽTT turtu laikė ne teises, kylančias iš nuosavybės teisės į butus, t. y. nesusiejo turto su pačiais butais, bet turtu laikė teises, atsirandančias iš sudarytų nuomos sutarčių. Toks precedentas lyg ir suponuotų galimybę ir nuomininkams ginti savo teises, kylančias iš nuomos sutarčių. Vis dėlto dėl panašių teisių gynybos pagal Pirmojo protokolo 1 straipsnį galimybės suabejota *JLS v. Spain* byloje dėl priimtimumo.⁵⁰

EŽTT pabrėžė, kad teisė gyventi tam tikroje gyvenamoje patalpoje, kuomet pats nesi tos patalpos savininkas, nesukuria „*possessions*“ Pirmojo protokolo prasme. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tokia teismo išvada užkerta kelią net nuomininkams ginti savo teises, kylančias iš nuomos sutarties, remiantis Pirmojo protokolo 1 straipsniu. Tačiau įsigilinus į šios bylos fabulą, paaiškėja, jog pareiškėjas buvo tam tikro dalinio karininkas, kuriam gyvenamąjį plotą buvo parūpinusi armija. Pasikeitus sistemai, pareiškėjas buvo

⁴⁸ JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 304 – 305.

⁴⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje 10522/83; 11011/84; 11070/84 *Mellachner and others v. Austria*.

⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. balandžio 27 d. sprendimas dėl priimtimumo byloje 41917/98 *J. L. S. v. Spain*.

priverstas apleisti patalpas. Teismas taip pat konstatavo, kad pareiškėjas nebuvo sudaręs nuomos sutarties bei tai, jog karininko apgyvendinimo aplinkybės negalėjo būti prilygintos privatinės teisės sutarčiai. Tokia EŽTT pozicija leidžia daryti išvadą, jog nuomininkai, sudarę nuomos sutartis, galėtų ginti savo teises, kylančias iš tos nuomos sutarties, remdamiesi Pirmojo protokolo 1 str.

Stretch v. the United Kingdom byloje⁵¹, britų vyriausybės nuomone, pareiškėjo sutartinė teisė į nuomos sutarties pratęsimą negalėjo būti laikoma nuosavybe pagal Pirmojo protokolo 1 straipsnį, nes nacionalinio teismo buvo pripažinta niekine. Pareiškėjo ir miesto tarybos pasirašyta nuomos sutarties sąlyga, pagal kurią savivaldybės taryba įsipareigojo pratęsti su pareiškėju nuomos sutartį paskesniems 21 metams, jei nuomininkas tinkamai vykdys sutarties sąlygas, nacionalinių teismų buvo pripažinta negaliojančia, kadangi buvo sudaryta viršijant savivaldos institucijos kompetenciją. EŽTT, neneigdamas valstybės kompetencijos pripažinti tokią sutartinę teisę negaliojančia, konstatavo, kad pareiškėjas sudarė sutartį ir ją vykdė tikėdamas jos pratęsimo galimybe, kurios iš pradžių neneigė ir kita šalis. Tuo remdamasis EŽTT konstatavo teisėto lūkesčio, kilusio iš nuomos sutarties ir gintino kaip „*possessions*“, buvimą.

Taigi pastaroji byla leido daryti išvadą, kad ne tik savininkų teisės, kylančios iš nuomos sutarčių, bet ir nuomininkų teisės ir lūkesčiai, pagrįsti nuomos sutarties sudarymu, gali būti „*possessions*“ bei ginami Pirmojo protokolo 1 straipsnio.

Vis dėlto EŽTT yra kritikuojamas už tai, kad daro skirtumą tarp teisėto patalpų naudotojo, kuris nėra sudaręs nuomos sutarties ir kuris neturi nieko, kas galėtų būti laikoma nuosavybe Pirmojo protokolo 1 str. prasme, bei nuomininko, kurio teisės, kylančios iš nuomos sutarties, yra gintinos Pirmojo protokolo 1 str.⁵²

1.3.4. Teisinis reikalavimas

Įvairūs teisiniai reikalavimai buvo kvalifikuoti kaip „*possessions*“. Šiame darbe bus analizuojamos kelios EŽTT bylos, susijusios su šiuo klausimu ir pateikiamos teisės mokslininkų kaip pavyzdžiai kalbant apie teisinius reikalavimus, patenkančius į Pirmojo protokolo 1 straipsnio taikymo sritį.

⁵¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. birželio 24 d. sprendimas byloje 44277/98 *Stretch v. Slovakia*.

⁵² JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 305.

Van der Mussele byloje⁵³ EŽTT konstatavo, jog atlygio nebuvimas jaunajam teisininkui atstovaujant klientus nebuvo laikomas nuosavybės apribojimu, nes nebuvo jokios teisinės prievolės tą atlyginimą mokėti bei tai, kad vargšų teisių teisinė gynyba buvo privaloma atliekant teisininko praktiką.

Jau minėta *Stran Greek Refinerias and Stratis Andreadis v. Greece* byla⁵⁴ buvo susijusi su labai didelėmis pinigų sumomis, kurios atsirado dėl sutarties, pagal kurią turėjo būti pastatytas naftos perdirbimo terminalas. Graikijai nutraukus sutartį, pareiškėjai patyrė didelius nuostolius, todėl kreipėsi į arbitražą. Arbitražinį procesą pareiškėjai laimėjo ir jiems buvo priteistos piniginės sumos. Arbitražo sprendimas tada buvo pripažintas negaliojančiu, dėl ko pareiškėjai ir kreipėsi į EŽTT. Graikijos vyriausybė pareiškė, kad nebuvo nuosavybės Pirmojo protokolo 1 str. prasme, kadangi arbitražo sprendimas turėjo abejotiną teisinį pagrindimą ir dėl to toks sprendimas negalėjo suformuoti reikalavimo teisės, prilyginamos nuosavybei. EŽTT konstatavo, kad arbitražo sprendimas buvo galutinis, įpareigojantis bei vykdytinas nepaisant to, kad jis buvo anuluotas ir dėl to teisinis reikalavimas, patvirtintas arbitražo, buvo laikomas „*possessions*“ Pirmojo protokolo 1 str. prasme.

EŽTT grįžo prie teisinio reikalavimo kaip nuosavybės pagal Pirmojo protokolo 1 str. *Pressos Compania Naviera* byloje.⁵⁵ Ginčas kilo dėl laivų susidūrimo jūroje. Daugelis ginče dalyvavusių šalių teigė, kad dėl susidūrimo buvo kalti Belgijos pilotai. Buvo pradėti teisminiai procesai, tačiau naujas vietos reglamentavimas, galiodamas atgal, panaikino pradėtus procesus. Pareiškėjai kreipėsi į EŽTT. Komisija priėjo prie išvados, kad ieškiniai dėl žalos priteisimo paprasčiausiai buvo galimybė išsirūpinti mokėjimus, o iki tol vykdytinas teismo sprendimas, kad nebuvo jokios žalos, suponavo požiūrį, jog tai nelaikytina „*possessions*“. Teismas nesutiko su Komisijos nuomone ir pareiškė, kad reikalavimas padengti padarytą žalą tampa galiojantis jau nuo žalos atsiradimo momento ir dėl to yra laikytinas nuosavybe Pirmojo protokolo 1 str. prasme.

Žvelgiant į šiuos du EŽTT sprendimus, galima pastebėti neaiškumą tarp dviejų teismo pozicijų: tik teisiškai pripažintas ir vykdytinas reikalavimas sukuria turtą Pirmojo protokolo 1 str. prasme bei, kad teisėtas lūkestis, jog bus priteistas žalos atlyginimas irgi patenka į „*possessions*“ sampratą. Pasak F. Jacobs⁵⁶, EŽTT turėjo galimybę minėtą teisinį

⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1983 m. lapkričio 23 d. sprendimas byloje 8919/80 *Van der Mussele v. Belgium*.

⁵⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje 13427/87 *Stran Greek Refinerias and Statis Andreadis v. Greece*.

⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje 38/1994/485/567 *Pressos Compania Naviera S. A. and others v. Belgium*.

⁵⁶ JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 308.

netikrumą pašalinti National & Provincial Building Society byloje⁵⁷, tačiau pastarąją nepasinaudojo.

Verta paminėti ir Jasiūnienės prieš Lietuvą bylą⁵⁸, kai iki pat EŽTT sprendimo priėmimo Lietuva nevykdė Klaipėdos apygardos teismo sprendimo atstatyti pareiškėjai nuosavybės teises, kuris buvo priimtas 1996 m. Analizuodamas pareiškėjos skundą dėl teismo sprendimo nevykdymo, EŽTT pripažino, kad buvo pažeistas Pirmojo protokolo 1 str., kas reiškia, kad reikalavimo teisė, kylanti iš teismo sprendimo, laikytina „*possessions*“ Pirmojo protokolo 1 str. prasme.

1.3.5. Kiti objektai, patenkantys į „*possessions*“ sampratą

Nuosavybės teisės pagal Pirmojo protokolo 1 str. objektai neapsiriboja ankstesniuose skyriuose išvardintais pavyzdžiais. EŽTT savo praktikoje yra konstatavęs ne vieną atvejį, kuomet tam tikras nematerialus turtas buvo priskirtas „*possessions*“ sampratai pagal Pirmojo protokolo 1 str. Kaip jau buvo galima pastebėti anksčiau, teismas, apibrėždamas „*possessions*“ sąvoką, nebuvo visiškai nuoseklus, dėl ko sudėtinga nustatyti tam tikrus tikslus kriterijus, pagal kuriuos teismas kvalifikuoja nuosavybę. Taip pat EŽTT pozicija yra kintanti, dėl ko kinta ir pati nuosavybės samprata. Būtent dėl šių priežasčių naudinga apžvelgti ir kitą EŽTT praktiką, iš kurios matyti, kokius dar objektus teismas laiko „*possessions*“ Pirmojo protokolo 1 str. prasme.

Tre Traktor Aktiebolag v. Sweden byloje⁵⁹ EŽTT konstatavo, kad licencijos prekiauti alkoholiniais gėrimais teikiama ekonominė nauda restoranų verslui yra laikoma nuosavybe, patenkančia į „*possessions*“ turinį.

Komisija Jasinskij byloje⁶⁰ akcentavo, kad ekonominę vertę turintys vertybiniai popieriai gali būti laikomi nuosavybe.

Van Marle and others byloje⁶¹ konstatuota, kad Pirmojo protokolo 1 str. gina verslo reputaciją. Nuosavybe Pirmojo protokolo 1 straipsnio prasme taip pat laikytini: kompanijos akcijos, patentai, žvyro išgavimo licencija, žvejybos leidimai, statybos

⁵⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. spalio 23 d. sprendimas byloje 117/1996/736/933-935 National & Provincial Building Society, the Leeds Permanent Building Society and the Yorkshire Building Society v. the United Kingdom.

⁵⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. kovo 6 d. sprendimas byloje 41510/98 *Jasiūnienė v. Lithuania*.

⁵⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje 10873/84 *Tre Traktor Aktiebolag v. Sweden*.

⁶⁰ Europos žmogaus teisių komisijos 1998 m. rugsėjo 9 d. sprendimas dėl priimtumo byloje 38985/97 *Jasinskij and others v. Lithuania*.

⁶¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. birželio 26 d. sprendimas byloje 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79 *Van Marle and the others v. Netherlands*.

leidimai, nors teisė vairuoti automobilį nebuvo laikoma „*possessions*“.⁶² Vis dėlto reikėtų pridurti, kad nuosavybe laikomi ne patys leidimai, patentai ar licencijos, o būtent ekonominė nauda, kurią teikia tokie leidimai ar dokumentai. Tačiau, autoriaus nuomone, EŽTT praktika tam tikrais atvejais pripažįstant atitinkamus objektus „*possessions*“, yra stipriai kritikuotina. Panagrinėkime du pavyzdžius.

Jau minėta situacija, kuomet restoranui buvo panaikinta licencija prekiauti alkoholiniais gėrimais. EŽTT pripažino ekonominę licencijos vertę turtu Pirmojo protokolo 1 str. prasme. Vis dėlto sprendimas dėl taikytinos nuosavybės apsaugos taisyklės, EŽTT, atsižvelgdamas į tai, jog restorano patalpos turėjo ir kitokios ekonominės vertės ir kad jose buvo įmanoma vykdyti kitokią veiklą, konstatavo, kad iš pareiškėjo nebuvo atimta nuosavybė, tačiau kontroliuotas naudojimas ja. Autoriaus nuomone, remiantis pastarąja EŽTT argumentacija, nuosavybės objektu turėjo būti konstatuotos pačios restorano patalpos, o ne licencija. O tuo atveju, jei „*possessions*“ laikoma licencija, tai jos panaikinimas laikytinas ne kuo kitu, bet nuosavybės atėmimu, o ne naudojimosi ja kontrole.

Kita, autoriaus nuomone, kritikuotina EŽTT pozicija pastebima *Chassagnou v. France* byloje⁶³, kurioje nuosavybe pripažįstama medžioklės teisė. Jos priverstinis perėjimas medžiotojų asociacijai teismo buvo konstatuotas ne nuosavybės atėmimu, bet naudojimosi ja kontrole. Tokią poziciją EŽTT argumentavo tuo, kad pareiškėjai dėl minėtos teisės netekimo nepraranda žemės sklypo ir vis tiek jį gali naudoti įvairiems tikslams. Ar tokiu atveju, kaip ir ankstenėje situacijoje, nereikėtų nuosavybe laikyti paties žemės sklypo? Pripažinus medžioklės teisę „*possessions*“, EŽTT turėjo konstatuoti ir to turto atėmimą.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad labai svarbu teisingai nustatyti nuosavybės objektą, nes nuo jo pasirinkimo priklauso ir taikytina nuosavybės apsaugos taisyklė. Apie Pirmojo protokolo 1 str. įtvirtintas nuosavybės teisės apsaugos taisykles ir jų taikymo specifiką bus kalbama tolesniuose šio darbo skyriuose.

Akivaizdu, kad nėra tikslaus mechanizmo su tiksliais kriterijais, kuris galėtų padėti atriboti objektus, patenkančius į Pirmojo protokolo 1 str. taikymo sritį, bei tuos, kurie nėra laikomi „*possessions*“. Tad kiekvienu individualiu atveju sunku visu šimtu procentų prognozuoti vieno ar kito objekto pripažinimą nuosavybe Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnio autonomiškąją prasme,

⁶² JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 303 – 304.

⁶³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje 25088/94, 28331/95, 28443/95 *Chassagnou and others v. France*.

nors teisės mokslininkų ir bandyta pateikti kriterijus, leidžiančius tam tikrus objektus priskirti EŽTT ginamai nuosavybei.

2. NUOSAVYBĖS TEISĖS APSAUGOS MECHANIZMAS PAGAL EŽTK PIRMOJO PROTOKOLO 1 STR.

2.1. Pirmojo protokolo 1 str. struktūra

Pirmojo protokolo 1 str. formuluotės išdėstyta taip:

„Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe. Iš niekieno negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytais sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais.

Tačiau ankstesnės nuostatos jokia būdu neriboja valstybės teisės taikyti tokius įstatymus, kokie, jos manymu, jai reikalingi, kad ji galėtų kontroliuoti nuosavybės naudojimą atsižvelgiant į bendrąjį interesą, arba kad garantuotų mokesčių, kitų rinkliavų ar baudų mokėjimą“.⁶⁴

EŽTT *Sporrong and Lonroth v. Sweden* byloje⁶⁵ nuosavybės teisės apsaugą susistemino į tris taisykles bei nustatė jų tarpusavio ryšius:

„Norma susideda iš trijų skirtingų taisyklių. Pirmą taisyklę, įtvirtintą pirmos pastraipos pirmame sakinyje, yra bendro pobūdžio ir nustato netrukdomo nuosavybės naudojimo principą; antra taisyklė, įtvirtinta tos pačios pastraipos antrame sakinyje, apima turto atėmimą ir reikalauja, kad jis būtų atliekamas esant tam tikroms sąlygoms; ir trečia taisyklė, įtvirtinta antroje pastraipoje, pripažįsta susitariančioms valstybėms teisę, be kitų dalykų, kontroliuoti naudojimąsi nuosavybe atsižvelgiant į bendruosius interesus. Trys taisyklės nėra atskiros, t. y. nesusietos: antra ir trečia taisyklės yra susijusios su tam tikros rūšies kišimusi į netrukdomą nuosavybės turėjimą ir todėl turi būti aiškinamos atsižvelgiant į bendrą principą, įtvirtintą pirmoje taisyklėje.“

Dėl aukščiau paminėtos straipsnio struktūros galima daryti išvadą, jog kiekvienai iš valstybės galių riboti nuosavybės teisę – įvedant mokesčius, kontroliuojant naudojimąsi nuosavybe ar kitaip neleidžiant netrukdomai ja naudotis – nustatomi skirtingi teisėtumo kriterijai. Atimta nuosavybė gali būti tais atvejais, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytais sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais (antroji taisyklė). Tuo tarpu trečiojoje taisyklėje numatyta, kad kontroliuojamas nuosavybės naudojimas gali būti pateisinamas atsižvelgiant į

⁶⁴ Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386.

⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lonroth v. Sweden*.

bendrajį interesą, kad būtų užtikrintas mokesčių bei kitų rinkliavų ar baudų mokėjimas. Akivaizdu, kad trečioji taisyklė nustato švelnesnes teisėtumo sąlygas lyginant su antrąja taisykle. Nepaisant to, kad aukščiau padaryta išvada yra grįsta lingvistiniu aiškinimu, EŽTT linksta link bendros nuosavybės teisės ribojimo teisėtumo formulės, kurios turinys skirsis priklausomai nuo konkrečios kišimosi į privačius nuosavybės santykius formos.⁶⁶ EŽTT sprendimas *Papamichalopoulos v. Greece* byloje⁶⁷, kurioje iš fabulos matyti buvus de facto ekspropriacijai, ir kurioje EŽTT savo išvadoje konstatavo Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimą, nesusiedamas jo su jokia minėto straipsnio konkrečia taisykle, pagrindžia tą tendenciją, kad EŽTT netaiko skirtingų teisėtumo sąlygų skirtingiems nuosavybės teisės ribojimo atvejams. Detalesnė atskirų taisyklių analizė pateikiama tolesniuose skyriuose

Jau minėtoje *Sporrong and Lönroth* byloje⁶⁸ EŽTT suformavo „teisingos pusiausvyros“ tarp bendro intereso bei fundamentalių individo teisių reikalavimą. Pasak jo, tinkamu balansu nebus laikomi atvejai, kuomet asmuo turi pakelti papildomus pernelyg didelius sunkumus, susidarančius dėl valstybės kišimosi į jo naudojamą nuosavybę.

⁶⁶ ŠVILPAITĖ, Eglė. Valstybės teisės riboti nuosavybės teisę pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 44 (36), p. 26.

⁶⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. birželio 24 d. sprendimas byloje 14556/89 *Papamichalopoulos v. Greece*.

⁶⁸ Cit. op. 66.

2.2. *Netrukdoma teisė naudotis savo nuosavybe*

Iš jau anksčiau atskleistos Pirmojo protokolo 1 str. struktūros matyti, kad pirmasis sakinytis yra laikytinas bendruoju nuosavybės teisės apsaugos principu, su kuriuo yra susijusios antra ir trečia taisyklės. Pastarosios turi būti aiškinamos atsižvelgiant į bendrąjį principą, įtvirtintą Pirmojo protokolo 1 str. pirmajame sakinyje. Vis dėlto po EŽTT sprendimo *Sporrong and Lonroth v. Sweden* byloje⁶⁹, kurioje buvo konstatuotas ir trijų taisyklių režimas, pirmoji taisyklė virto savarankiška taisykle, pagal kurią kvalifikuojami nuosavybės teisės suvaržymai. Šioje byloje Stokholmo miestui išduoti leidimai, suteikiantys teisę eksproprijuoti pareiškėjų žemės sklypus vykdant miesto centro perplanavimo darbus. Minėti leidimai galiojo nuo 8 iki 25 metų, tačiau taip ir nebuvo įgyvendinti. Vis dėlto per tą laikotarpį pareiškėjai neturėjo teisės turimuose sklypuose statyti pastatų. EŽTT tokius valstybės veiksmus nusprendė kvalifikuoti pagal pirmąją taisyklę, įtvirtintą Pirmojo protokolo 1 str. pirmame sakinyje.

Erkner and Hofauer v. Austria byloje⁷⁰ Austrijoje buvo priimtas žemių konsolidavimo planas, pagal kurį pareiškėjams turėjo būti suteikti kiti žemės sklypai vietoje jų turėtų. Pareiškėjai, ilgą laiką negaudami plane numatytų žemės sklypų, kreipėsi į EŽTT teigdami buvus Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimą, nes kasmet dėl žemių netekimo praranda nemažai vertą derlių. EŽTT pastebėjo, jog žemės sklypų transformacija buvo laikina sąlyga ir tik galutinis konsolidacijos plano įgyvendinimas būtų neatšaukiamas, dėl ko negalima buvo pripažinti nuosavybės atėmimo pagal antrąją taisyklę. Taip pat valstybei neturėjus tikslo kontroliuoti pareiškėjų naudojimosi nuosavybe, EŽTT pripažino, kad toks žemės sklypų sukeitimas nepatenka ir į trečiosios taisyklės taikymo sritį. Vis dėlto teismas pabrėžė, kad nebuvo pakankamai laikytasi „teisingos pusiausvyros“ principo, dėl ko Austrija buvo pripažinta pažeidusi Pirmojo protokolo 1 str. pirmąją taisyklę, įtvirtintą pirmame straipsnio sakinyje.

Wiesinger v. Austria byloje⁷¹ situacija buvo panaši kaip aukščiau aptartoje byloje. EŽTT, remdamasis tais pačiais argumentais, konstatavo antrosios ir trečiosios taisyklių netaikomumą šioje situacijoje, tačiau taip pat tyrė, ar buvo laikytasi teisingo balanso tarp bendrų interesų bei pareiškėjo individualių teisių. Šį kartą teismas nemanė, kad buvo

⁶⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lonroth v. Sweden*.

⁷⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. kovo 24 d. sprendimas byloje 9616/81 *Erkner and Hofauer v. Austria*.

⁷¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. spalio 30 d. sprendimas byloje 11796/85 *Wiesinger v. Austria*.

pažeistas „teisingos pusiausvyros“ principas, nes pats pareiškėjas neprieštaravo konsolidacijos planui, laikinai gavo žemės sklypus, kuriuos pats nurodė norįs gauti.

EŽTT pareiškimą Pirmojo protokolo 1 str. pirmojo sakinio kaip savarankiškos taisyklės kontekste nagrinėjo ir *Katte Klitsche de la Grange v. Italy* byloje⁷². Pareiškėjui nuosavybės teise priklausė tam tikri žemės plotai, kurių dalis buvo įtraukta į įgyvendinamą žemės naudojimo planą. Pareiškėjas teigė esą draudimas minėtuose žemės plotuose statyti pastatus lėmė Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimą. EŽTT šitoje situacijoje taip pat netaikė nei antrosios, nei trečiosios taisyklės, o konstatavo, jog būtina situaciją įvertinti Pirmojo protokolo 1 str. pirmo sakinio kontekste. Teismas, įvertinęs žemės planavimo aktą, padarė išvadą, kad draudimas statyti nebuvo absoliutus, t. y. galiojo ne visai pareiškėjo turimai žemei bei buvo laikinas, dėl ko negalima konstatuoti Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimo.

Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece byloje⁷³ dėl valstybės priimto teisės akto pareiškėjams palankus arbitražo sprendimas buvo pripažintas niekiniu ir negaliojančiu, dėl ko pareiškėjai prarado galimybę atgauti didelę sumą pinigų, kurią arbitražas jiems buvo priteisęs iš valstybės. Pareiškėjų nuomone, nepaisant to, kad joks turtas nebuvo perleistas valstybei, minėtas reglamentavimas, panaikinęs valstybės skolą, kylančią iš galutinio ir privalomo arbitražo sprendimo, pasireiškė de facto nusavinimu. EŽTT ir šitoje byloje nebuvo linkęs taikyti Pirmojo protokolo 1 str. antrosios ar trečiosios taisyklių, tačiau tyrė teisingo balanso principą (pirmoji taisyklė) bei konstatavo jo pažeidimą.

Kitoje byloje⁷⁴ Kipro tautybės pareiškėja turėjo žemės Kyrenijoje (Kipro šiaurėje). Turkijai okupavus minėtą Kipro regioną, pareiškėja neteko galimybės prieiti prie savo nuosavybės. Nors pareiškėja ir išliko minėto žemės sklypo savininke, pasak jos, trukdymas prieiti prie savo nuosavybės reiškė ne ką kitą, bet Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimą. EŽTT konstatavo, kad tokia situaciją lėmė nuosavybės kontrolės praradimą bei galimybių netrukdomai naudoti savo turtą nebuvimą. Vis dėlto teismas nelaikė, kad Turkija pažeidė Pirmojo protokolo 1 str. antrosios ar trečiosios taisyklių taikymo ribose, tačiau konstatavo pirmosios taisyklės, įtvirtintos pirmos pastraipos pirmame sakinyje, pažeidimo faktą.

⁷² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. rugsėjo 19 d. sprendimas byloje 12539/86 *Katte Klitsche de la Grange v. Italy*.

⁷³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje 13427/87 *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*.

⁷⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje 15318/89 *Loizidou v. Turkey*.

Byloje prieš Graikiją⁷⁵ pareiškėjai išigijo žemės sklypą ir norėjo jį vystyti pastatant jame prekybos centrą. Tačiau tokioms statyboms leidimo nenorėjo duoti vietinė valdžia, tad ji blokavo tokį pareiškėjų planą. Vis dėlto valdžia neturėjo lėšų minėto žemės sklypo nusavinimui. Leidimų naujoms statyboms išaldymas tęsėsi, kol galiausiai žemė buvo nusavinta. EŽTT leidimų išaldymo laikotarpio nepripažino nuosavybės nusavinimu, nes nuosavybės teisės į minėtą žemės sklypą nebuvo paveikta. Teismas taip pat nekonstatavo valstybės kontrolės, nes neižvelgė tokio tikslo valdžios veiksmuose. Vis dėlto pripažindamas, kad vietos valdžia nesilaikė „teisingos pusiausvyros“ principo, EŽTT išvelgė Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimą pirmosios taisyklės kontekste.

Iš šiame skyriuje pateiktų bylų analizės galima daryti išvadą, jog kišimasis į nuosavybės teisę, nepatenkantis į atėmimo ir kontrolės sąvokas antrosios ir trečiosios taisyklių prasme, gali būti konstatuotas kaip trukdymas naudotis nuosavybės teise Pirmojo protokolo 1 str. 1 sakinio kaip savarankiškos taisyklės kontekste. EŽTT nelaikė antrosios taisyklės pažeidimais atvejų, kuomet valstybė neturėdavo tikslo kontroliuoti naudojimosi nuosavybe.

Kai kurie užsienio autoriai⁷⁶ yra linkę manyti, kad kai kurie EŽTT sprendimai⁷⁷, kuriuose buvo taikoma pirmoji taisyklė, būtų buvę kitokie jau atsiradus „teisingos pusiausvyros“ principui, t. y. aplinkybės būtų buvusios tiriamos trečiosios taisyklės prasme. Su šia nuomone būtų galima iš dalies sutikti, nes „teisingos pusiausvyros“ principo kaip dar vienos teisėtumo naudojimosi nuosavybe kontrolės sąlygos atsiradimas gali aprėpti žymiai daugiau atvejų, kuomet būtų konstatuotas trečiosios taisyklės pažeidimas. Taip pat svarbu, kad šiame skyriuje nagrinėtose bylose pirmosios taisyklės taikomumas buvo grindžiamas būtent minėto principo taikymu. Vis dėlto pastebėtina, kad būtent vienoje iš minėtų autorių nurodytų bylų ir buvo suformuotas tiek trijų taisyklių režimas, tiek pirmos taisyklės savarankiškumas, tiek „teisingos pusiausvyros“ principas. Tad kritikuotina užsienio autorių numonė, kadangi EŽTT atitinkamą sprendimą buvo priėmęs jau egzistuojant „teisingos pusiausvyros“ principui.

Tie patys autoriai⁷⁸ vis dėlto pripažįsta Pirmojo protokolo 1 str. pirmo sakinio kaip savarankiškos taisyklės taikymą, nurodydami žemių konsolidavimo planus kaip pavyzdžius, kuomet gali būti konstatuoti pirmosios taisyklės pažeidimai.

⁷⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. vasario 15 d. sprendimas byloje 37095/97 *Pialopoulos and others v. Greece*.

⁷⁶ JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 318 – 319.

⁷⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lonnroth v. Sweden*; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. rugsėjo 19 d. sprendimas byloje 12539/86 *Katte Klitsche de la Grange v. Italy*.

⁷⁸ Cit. op. 77, p. 319.

2.3. Apsauga nuo vienašališko turto atėmimo

2.3.1. Antroji taisyklė

Apsaugą nuo vienašališko turto atėmimo garantuoja antroji taisyklė, įtvirtinta Pirmojo protokolo 1 str. pirmos pastraipos antrajame sakinyje⁷⁹:

„Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytais sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais“.

Žvelgiant į Pirmojo protokolo 1 str. formuluotę akivaizdu, kad atėmimas turi tenkinti šias sąlygas:

- 1) Atėmimas yra būtinas visuomenės interesams;
- 2) Atėmimas turi atitikti įstatymo nustatytas sąlygas;
- 3) Atėmimas turi būti atliekamas vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais.

Be šių tiesiogiai Pirmojo protokolo 1 str. numatytų nuosavybės atėmimo teisėtumo sąlygų, EŽTT savo praktikoje yra suformavęs ir dar dvi sąlygas, kurios turi būti tenkinamos, norint konstatuoti, kad valstybės įvykdytas turto atėmimas buvo teisėtas. Tai yra „teisingos pusiausvyros“ principo laikymasis bei tam tikrais atvejais kompensacijos už prarastą turtą sumokėjimas. Visos nuosavybės atėmimo teisėtumo sąlygos yra detalčiai išanalizuotos tolesniuose šio magistro darbo skyriuose.

Analizuojant antąją taisyklę, reglamentuojančią apsaugą nuo vienašališko turto atėmimo, svarbu išsiaiškinti, kokie nuosavybės atėmimo atvejai patenka į Pirmojo protokolo 1 str. pirmos pastraipos antrajame sakinyje numatytos taisyklės veikimo sritį.

Turto sunaikinimas

Handyside byloje⁸⁰ pareiškėjas buvo išleidęs vadinamą „Mažąją raudonąją knygą“, kurios pagrindą sudarė lytinis švietimas. Tokia knyga netenkino Jungtinės Karalystės valdžios, dėl ko gavus kratos orderį buvo areštuotas tam tikras tiražas minėtos knygos. Galiausiai, knygos bei speciali spausdinimo matrica buvo sunaikinti. EŽTT tokį turto sunaikinimą kvalifikavo kaip turto atėmimą Pirmojo protokolo 1 str. antrosios taisyklės prasme.

⁷⁹ Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386.

⁸⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje 5493/72 *Handyside v. the United Kingdom*.

Akdivar v. Turkey byloje⁸¹ pareiškėjas buvo vieno Turkijos kaimelio gyventojas. Šiame kaimelyje vyko didžiausi Turkijos saugumo pajėgų bei teroristinės grupuotės PKK susirėmimai. Teroristai minėtame kaimelyje buvo surengę keletą atakų, kuriose žuvo nekalti civiliai. Atsakydamos į teroristų išpuolius Turkijos saugumo pajėgos atakavo kaimelį, dėl ko buvo sunaikinti devyni namai, iš kurių vienas buvo ir pareiškėjo. Didžioji EŽTT kolegijos dalis konstatavo neabejotiną Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimą.

Turto nusavinimas

Pirmojo protokolo 1 str. antrojoje taisyklėje naudojamas terminas „atėmimas“ apima turto nusavinimą siaurąja prasme, t. y. ekspropriaciją, pasireiškiančią formaliu nuosavybės teisės perėmimu.⁸²

Daug didesnė problema kyla, kai kalbame apie de facto nusavinimo atvejus. Kuomet pareiškimas bus grindžiamas turto nusavinimu, tačiau nesant formalaus nuosavybės teisių pasibaigimo, EŽTT: „tirs situacijos, dėl kurios buvo paduotas skundas, aplinkybės. Kadangi Konvencija yra skirta garantuoti teises, kurios yra realios, turi būti įsitikinta, kad konkreti situacija gali būti prilyginta de facto ekspropriacijai.“⁸³

Byloje prieš Švediją⁸⁴ ekspropriacijos leidimai, galioję ilgą laiką, ir dėl kurių buvo negalima pradėti statybų, lėmė tai, jog pastatų pardavimo kaina krito žemiau normalios rinkos kainos. Vis dėlto EŽTT konstatavo, kad neigiamas poveikis nuosavybės teisėms nelėmė jų išnykimo, dėl ko negalimas nusavinimo buvimas.

Holy Monasteries v. Greece byloje⁸⁵ Graikijos valstybė priėmė įstatymą, kuris numatė, kad valstybė tampa vienuolynų turto savininkė, jeigu vienuolynai nesugeba tam tikrais įstatyme numatytais būdais įrodyti savo teisės į turtą. Tačiau kai kuriais atvejais vienuolynai paprasčiausiai buvo nepajėgūs to padaryti. Graikijos valdžia teigė, jog tai yra procedūrinė priemonė susijusi su prievole įrodyti savo nuosavybės teises į turtą. Tuo tarpu vienuolynai tai laikė savarankiška sąlyga, lėmusia Graikijos valdžios nuosavybės teisių į žemes perėmimą iš vienuolynų. EŽTT nusprendė buvus nusavinimui.

⁸¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. rugsėjo 16 d. sprendimas byloje 21893/93 *Akdivar v. Turkey*.

⁸² ŠVILPAITĖ, Eglė. Valstybės teisės riboti nuosavybės teisę pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 44 (36), p. 31 – 32.

⁸³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lonnroth v. Sweden*.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje 13092/87; 13984/88 *Holy Monasteries v. Greece*.

E. Švilpaitė⁸⁶, tyrusi EŽTT praktiką, nerado vienareikšmiškos formulės, kurią taikant de facto nusavinimą būtų galima kvalifikuoti be didelių abejonų. Vis dėlto E. Švilpaitė nurodo *Traktor Aktiebolag v. Sweden* bylą⁸⁷ kaip bandymą įvardinti vieną iš kriterijų, padedančių atriboti de facto ekspropriaciją nuo apribojimų. Tai galimybės įgyvendinti tam tikras teises turto atžvilgiu išlikimas. Minėtoje byloje iš restorano buvo atimta licencija prekiauti alkoholiniais gėrimais. EŽTT konstatavo, kad nors tai iš kompanijos atima galimybę naudoti patalpas restorano veiklai, tačiau patalpos galėjo būti naudojamos kitiems tikslams.

Reiktų pritarti ir E. Švilpaitės⁸⁸ pastebėjimui, kad apribojimų ir de facto nusavinimo atribojimas yra svarbus jau vien tuo aspektu, kad, nustačius teisės atėmimo efektą sukeliančius nuosavybės teisės apribojimus, asmuo įgyja daugiau teisių, visų pirma, teisę reikalauti kompensacijos už nuosavybės teisės atėmimą. Šio darbo autorius norėtų patikslinti, jog kompensacija nėra privaloma ir nusavinimo atvejais, tačiau remiantis suformuota EŽTT praktika šiuo klausimu, kuri bus nagrinėjama vėlesniuose skyriuose, kompensacija už nusavinimą daugeliu atveju turėtų būti mokama.

Laikinas nuosavybės atėmimas

Handyside v. the United Kingdom byloje⁸⁹ EŽTT aiškiai pasisakė, jog laikinas pareiškėjo knygų areštavimas nėra laikomas atėmimu Pirmojo protokolo 1 str. antrosios taisyklės prasme.

Laikini žemės sklypų apkeitimai nebuvo laikomi nuosavybės atėmimu *Erkner and Hofauer v. Austria*⁹⁰ bei *Wiesinger v. Austria*⁹¹ bylose.

Raimondo v. Italy byloje⁹² iš pareiškėjo, kuris buvo kaltinamasis vienoje byloje, buvo laikinai konfiskuotas turtas: automobiliai, namai, žemės sklypai. EŽTT, konstatavęs, jog pareiškėjas nebuvo praradęs nuosavybės teisių dėl to, kad konfiskavimas buvo laikinas, nelaikė tokio konfiskavimo turto atėmimu Pirmojo protokolo 1 str. antrosios taisyklės prasme.

⁸⁶ Cit. op. 79, p. 32.

⁸⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje 10873/84 *Tre Traktor Aktiebolag v. Sweden*.

⁸⁸ Cit. op. 83, p. 31.

⁸⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje 5493/72 *Handyside v. the United Kingdom*.

⁹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. kovo 24 d. sprendimas byloje 9616/81 *Erkner and Hofauer v. Austria*.

⁹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. spalio 30 d. sprendimas byloje 11796/85 *Wiesinger v. Austria*.

⁹² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. vasario 22 d. sprendimas byloje 12954/87 *Raimondo v. Italy*.

Orlaivio laikinas areštavimas, numatant galimybę jį konfiskuoti, dėl to, kad jo krovinių skyriuje buvo rastas didelis kiekis marichuanos, taip pat buvo pripažintas nepatenkantis į antrosios taisyklės taikymo sritį.⁹³

2.3.2. Įstatyminio reglamentavimo laikymosi reikalavimas

Remiantis Pirmojo protokolo 1 str. lietuvišku tekstu, darytina išvada, kad turto atėmimas bus teisėtas tik tuo atveju, kai jis bus atliekamas remiantis įstatymu. Tam, kad suvoktume šią nuosavybės atėmimo teisėtumo sąlygą, būtina paanalizuoti keletą EŽTT bylų, kuriose teismas išsakė vienokią ar kitokią poziciją.

Terminas „įstatymas“ (angl. – *law*) reiškia ne tik nacionalinę teisę, bet taip pat yra susijęs su įstatymo kokybe. Įstatymo kokybė reikalauja, kad tas įstatymas atitiktų teisės viršenybės principą (angl. – *rule of law*), kuris yra pabrėžtas EŽTK preambulėje. Tokią poziciją EŽTT išsakė *Malone v. the United Kingdom* byloje⁹⁴, kurioje pareiškėjas teigė, jog Jungtinė Karalystė pažeidė EŽTK 8 str., numatanti privataus gyvenimo apsaugą. Pareiškėjas buvo įtariamasis neteisėta prekyba vogtais daiktais. Dėl to buvo klausomasi jo telefoninių pokalbių bei skaitoma jam skirta korespondencija. Po to, kai ponas Malone buvo išteisintas, jis kreipėsi į EŽTT, teigdamas, kad nors policija ir turėjo sankcijas pokalbių pasiklausymui bei Malone skirtos korespondencijos paėmimui, tokiais veiksmais pažeidė teisėtumo reikalavimą. Teismas taip pat konstatavo, kad policijos veiksmai buvo neteisėti. Nors ši byla ir nesusijusi su Pirmojo protokolo 1 str. taikymu, tačiau EŽTT nurodė, kad įstatymo kokybės principas yra pabrėžtas EŽTK preambulėje

Be to į *Malone v. the United Kingdom* bylą EŽTT daro nuorodą *James v. the United Kingdom* byloje⁹⁵, kurioje pareiškėjai teigė, kad jie neteko nuosavybės valstybei neišpildžius visų nuosavybės atėmimo teisėtumo sąlygų. Po reformos nuomos santykių institute pareiškėjų ilgalaikiai nuomininkai turėjo galimybę už simbolinę kainą išpirkti pareiškėjų nuosavybę. Pareiškėjai nurodė, kad negaudami kompensacijos arba gaudami nepakankamą kompensaciją, jie buvo atskirti nuo jų nuosavybės nesilaikant įstatymo. EŽTT neižvelgė šioje situacijoje savavališko nuosavybės atėmimo, kadangi pareiškėjai gavo kompensacijas, remiantis nuomos reformos reglamentavimu.

⁹³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gegužės 5 d. sprendimas byloje 18465/91 *Air Canada v. the United Kingdom*.

⁹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje 8691/79 *Malone v. the United Kingdom*.

⁹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. vasario 21 d. sprendimas byloje 8793/79 *James and others v. the United Kingdom*.

Lithgow and others v. the United Kingdom byloje⁹⁶ buvo nacionalizuota orlaivių bei laivų gamybos industrija. Pareiškėjai – buvę kompanijų savininkai – skundėsi, jog gavo kompensacijas, kurių dydis neturėjo jokio ryšio su tikra turto verte, dėl ko nusavinimas buvo neteisėtas. EŽTT konstatavo, kad svarbus įstatymo normų prieinamumas, nuspėjamumas, išankstinis žinojimas, padedantis išvengti didelių nuostolių. Tačiau pareiškėjams nekvestionavus šių reikalavimų įstatymui, EŽTT nematė teisėtumo sąlygos pažeidimo.

Tokius pačius reikalavimus įstatymui EŽTT iškėlė ir Hentrich v. France byloje.⁹⁷ Dėl nesumokėtų mokesčių mokesčių inspekcija, pasinaudodama teisės aktų numatyta pirkimo pirmumo teise, įsigijo pareiškėjų turtą. Teismas konstatavo, kad mokesčių inspekcijos veiksmai buvo grindžiami mokesčių politika, kuri nebuvo paaiškinta, ir ne tik netenkino aiškumo, numatomumo reikalavimo, bet ir nenumatė jokių procedūrinių saugiklių, kurie neleistų nesąžiningai naudotis savo galia.

Iatridis v. Greece byloje⁹⁸ pareiškėjas nuomavosi kino teatrą po atviru dangumi. Graikijos valdžia užginčijo, jog žemės sklypas, ant kurio stovėjo kino teatras, priklausė nuomotojui. Minėtas žemės sklypas buvo pripažintas valstybės nuosavybe. Tuo pagrindu buvo priimtas nuomininko iškeldinimo iš kino teatro aktas. Nuomininkas, be abejo, buvo daug investavęs į kino teatrą, turėjo pastovius klientus – kino teatras buvo jo verslas. Todėl iškeldinimo aktas buvo apskūstas pirmos instancijos teismui. Pirmos instancijos teismas panaikino iškeldinimo aktą kaip neatitinkantį teisės aktuose numatytų sąlygų. Vis dėlto Graikijos valdžia negrąžino kino teatro pareiškėjui net 10 metų. EŽTT konstatavo, kad įsiteisėjus pirmos instancijos teismo sprendimui panaikinti iškeldinimo aktą, Graikijos valdžios kino teatro užėmimas nebetenkino teisėtumo (atitikimo įstatymams) sąlygos ir yra laikytinas Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimu.

Svarbu paminėti, jog teisėtumo sąlyga yra aktuali ne tik antrajai taisyklei, tačiau ir visam Pirmojo protokolo 1 str. Štai trečiojoje taisyklėje numatyta, kad „ankstesnės nuostatos jokiu būdu neriboja valstybės teisės taikyti tokius įstatymus“⁹⁹. Taigi valstybė kontroliuoti nuosavybę gali tik „įstatymu“. „Įstatymo“ reikšmė, atskleista šiame skyrelyje, turi būti taikoma visoms Pirmojo protokolo 1 str. taisyklėms.

⁹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81 *Lithgow and others v. the United Kingdom*.

⁹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. rugsėjo 22 d. sprendimas byloje 13616/88 *Hentrich v. France*.

⁹⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. kovo 25 d. sprendimas byloje 31107/96 *Iatridis v. Greece*.

⁹⁹ Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386.

2.3.3. Visuomenės poreikis

Visų pirma reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šio darbo autorius naudoja „visuomenės poreikio“, bet ne „visuomenės intereso“ sąvoką, kuri yra numatyta oficialiame Pirmojo protokolo 1 str. lietuviškame tekste.¹⁰⁰ Tokį pasirinkimą lėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 str.¹⁰¹ bei Civilinio kodekso trečiosios knygos 67 str.¹⁰², kuriuose reglamentuojant nuosavybės paėmimą naudojama „visuomenės poreikio“ sąvoka. Skirtumas tarp šių sąvokų yra grynai lingvistinis ir toks sąvokos pasirinkimas neturės jokios įtakos šios turto atėmimo teisėtumo sąlygos turinio analizei.

Pasak užsienio autorių,¹⁰³ sunku rasti EŽTT bylą, kurioje nebūtų pripažinta valstybės diskrecija nustatyti visuomenės poreikio egzistavimą, dėl ko įsigaliojo prezumpcija, jog valstybės veiksmai, atimant nuosavybę, yra skirti užtikrinti visuomenės poreikį.

James and others v. the United Kingdom byloje¹⁰⁴:
„Teismas, laikydamas savaime suprantamu tai, kad įstatymų leidėjas turi plačius įgaliojimus (angl. – *wide margin of appreciation*) įgyvendindamas socialinę bei ekonominę politiką, gerbs įstatymų leidėjo sprendimą, kas tenkina visuomenės poreikio sąlygą, o kas ne, išskyrus tuos atvejus, kai toks sprendimas yra akivaizdžiai nepagrįstas. Kitaip tariant, nors Teismas negali pakeisti nacionalinio įvertinimo savuoju, jis privalo įvertinti ginčijamas valstybės priemones Pirmojo protokolo 1 str. kontekste ir tai darydamas ištirti faktus, kuriais remiantis veikė nacionalinė valdžia“.

Turto atėmimai, sąlygoti baudžiamojo proceso, taip pat turėtų būti laikytini kaip tenkinantys visuomenės poreikį.¹⁰⁵

Kadangi didesnių problemų su šios tirinėjamos nuosavybės atėmimo teisėtumo sąlygos įgyvendinimu nekyla, vertėtų paprasčiausiai apžvelgti keletą EŽTT bylų tam, kad pamatyti, kokie galimi visuomenės poreikiai.

Jau ne kartą minėtoje byloje¹⁰⁶ nuomos reforma buvo grindžiama noru užtikrinti socialinį teisingumą suteikiant žmonėms aprūpinimą gyvenamąja vieta. Teisės aktas turėjo reformuoti iki tol galiojusį reglamentavimą, kuris buvo neteisingas nuomininkams.

¹⁰⁰ Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386.

¹⁰¹ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.

¹⁰² Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262.

¹⁰³ JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 312 – 313.

¹⁰⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. vasario 21 d. sprendimas byloje 8793/79 *James and others v. the United Kingdom*.

¹⁰⁵ CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *The law of human rights*. Oxford New York, Oxford University Press, 2000.

¹⁰⁶ Cit. op. 105.

Aprūpinimas gyvenamuoju būstu, Jungtinės Karalystės valdžios manymu, turėtų būti vienas svarbiausių visuomenės socialinių poreikių, kurio reguliavimas negali būti paliktas grynai rinkos valiai.

Pressos Compania Naviera S. A. and others v. Belgium byloje¹⁰⁷ Belgijos valdžia priėmė reglamentavimą, dėl kurio belgų pilotams buvo panaikinta atsakomybė dėl laivų avarijos, atnešusios pareiškėjams didžiulius nuostolius. Pasak Belgijos valdžios, visuomenės poreikis pasireiškė trimis faktoriais: valstybės finansiniais interesais, poreikiu užtikrinti deliktų teisinį tikrumą, noru suvienodinti teisinį reglamentavimą atitinkamoje srityje su Olandijos teise.

Kitoje byloje¹⁰⁸, kurioje pareiškėjui priklausančiame žemės sklype buvo iškastas kelias, Italijos administracinis teismas anuliavo aktą, kurio pagrindu vyko kelio kasimo darbai. Administracinio teismo sprendimą lėmė tai, kad valdžios veiksmai buvo neteisėti. Neteisėti veiksmai negali būti atliekami siekiant tenkinti visuomenės poreikius.

Carbonara and Ventura v. Italy byloje¹⁰⁹ buvo panaši situacija kaip ir prieš tai minėtoje byloje. Čia taip pat vietos teismas pripažino aktą, kurio pagrindu buvo naudojamas pareiškėjams priklausantis žemės sklypas, neteisėtu. Šioje byloje visuomenės poreikio tenkinimas pasireiškė mokyklos statymu.

Draon v. France byloje¹¹⁰ pareiškėja buvo nėščia moteris, kurios vaisiaus vystymasis kėlė įtarimų gydytojams. Pareiškėjai buvo atlikti specialūs tyrimai, po kurių buvo konstatuota, jog vaisius sveikas ir vystosi gerai. Vis dėlto po to, kai gimė vaikas, paaiškėjo, jog sutrikęs jo psichofizinis vystymasis. Profesorius, atlikęs minėtus tyrimus, pripažino, kad buvo galima pastebėti vaisiaus sutrikimus. Pareiškėja pateikė ieškinį vietos teismui kompensacijai prisiteisti. Tuo tarpu sveikatos apsaugos srityje buvo priimtas naujas įstatymas, kuris atėmė galimybę iš pareiškėjos gauti atitinkamo dydžio kompensaciją, kurią greičiausiai būtų priteisęs vietos teismas. Šioje byloje visuomenės poreikis priimant naują įstatymą pasireiškė trimis aspektais: susirūpinimu etika, sąžiningumu bei tinkamu sveikatos apsaugos sistemos organizavimu.

Kitoje byloje¹¹¹ buvo nagrinėjamas įstatymas, turėjęs įtakos žemės savininkams. Po seniau įvykusios žemės reformos buvo nacionalizuoti žemės sklypai. Tie sklypai buvo

¹⁰⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje 38/1994/485/567 *Pressos Compania Naviera S. A. and others v. Belgium*.

¹⁰⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje 31524/96 *Belvedere Alberghiera S. r. l. v. Italy*.

¹⁰⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje 24638/94 *Carbonara and Ventura v. Italy*.

¹¹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje 1513/03 *Draon v. France*.

¹¹¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje 46720/99; 72203/01; 72552/01 *Jahn and others v. Germany*.

suskaidyti ir išdalinti ūkininkams, neturintiems arba turintiems labai nedaug žemių. Pareiškėjai buvo tokių žemių savininkų įpėdiniai, paveldėję minėtas žemes. Pareiškėjai norėjo parduoti žemes, tačiau tam kelią užkirto valdžia. Nėgana to, vietos teismas nusprendė, kad žemė turi būti atiduota valstybei, nes pareiškėjai neturėjo teisės jos paveldėti, nes nesiėmė žemės ūkio veiklos. Visuomenės poreikis šioje byloje buvo noras sutvarkyti nuosavybės teisės registrą žemės reformos metu įgytų žemės sklypų atžvilgiu. Taip pat ištaisyti neteisingą padėtį, kuomet tikrieji žemdirbiai nebuvo įregistruoti kaip žemių savininkai, tačiau jų įpėdiniai buvo.

Ribotų gamtos išteklių išsaugojimas buvo visuomenės poreikis *Posti and Rahko v. Finland* byloje¹¹². Pareiškėjai iš valstybės buvo išsinuomoję atitinkamus vandens telkinių plotus, kuriuose žvejodavo. Valstybei priėmus aktą, draudžiantį lašišų žvejybą atitinkamuose vandens plotuose, pareiškėjai neteko galimybės nuomojamuose telkiniuose gaudyti anksčiau žvejojimą lašišą.

Byloje prieš Islandiją¹¹³ pareiškėjas dirbo jūrininku, kol vieną dieną ant jo kairės kojos neužkrito 200 kg masės akmeninis įtaisas. Po šios nelaimės pareiškėjui buvo nustatytas 100 % nedarbingumo laipsnis. Galiojantis įstatymas numatė, kad teisę į išmoką turi asmenys, kurių nedarbingumas yra ne mažesnis nei 35 %. Pareiškėjas vėliau sėkmingai įsidarbino kitoje kompanijoje, kurioje nereikėjo dirbti fizinio darbo. Priėmus įstatymo pataisą, buvo pakeista nedarbingumo apskaičiavimo formulė. Ji numatė, kad nedarbingumas turi būti apskaičiuojamas ne remiantis konkrečiomis pareigomis, bet galimybe dirbti bet kokią darbą apskritai. Po tokių pataisų pareiškėjui perskaičiuotas nedarbingumo lygis siekė vos 25 % ir neviršydamas numatyto 35 % lygio lėmė, jog nedarbingumo pašalpa pareiškėjui buvo nebemokama. Islandijos valdžia tokią reglamentavimą grindė visuomenės poreikiu pagerinti Pensijų fondo finansinę padėtį bei noru užtikrinti tokią sistemą, kad reikiamą finansinę pagalbą gautų iš tiesų jos nusipelnę asmenys.

Miškų, priklausiusių Graikijos karališkajai šeimai, nusavinimas buvo grindžiamas noru išsaugoti valstybės miškus bei Konstitucijoje įtvirtintą valstybės statusą – respubliką. Nors EŽTT neįtikino siekis apsaugoti miškus, nes nebuvo jokių įrodymų, kad per visą laiką, kol miškai priklausė karališkajai šeimai, jie būtų netinkamai prižiūrimi, noras išlaikyti valstybės valdymo formą, buvo pripažintas visuomenės poreikiu.¹¹⁴

¹¹² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. rugsėjo 24 d. sprendimas byloje 27824/95 *Posti and Rahko v. Finland*.

¹¹³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje 60669/00 *Kjartan Asmundsson v Iceland*.

¹¹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 23 d. sprendimas byloje 25701/94 *The Former King of Greece and others v. Greece*.

2.3.4. Bendrųjų tarptautinės teisės principų laikymasis

Analizuojant šią nuosavybės atėmimo teisėtumo sąlygą, svarbu nustatyti, kokie bendrieji tarptautinės teisės principai yra taikytini, ryšiumi su Pirmojo protokolo 1 str. įtvirtinta antrąja taisykle.

Tarptautinė teisė gina asmenis nuo savavališkos ekspropriacijos bei pateikia tam tikrus kompensacijos skyrimo standartus turto nacionalizavimo atvejais. Vis dėlto šie principai yra taikomi tik tais atvejais, kuomet nacionalizuojamas ne piliečiui nuosavybės teise priklausantis turtas.¹¹⁵

Vis dėlto pareiškėjai tokiose bylose kaip *James and others v. the United Kingdom*¹¹⁶ bei *Lithgow and others v. United Kingdom*¹¹⁷ įrodinėjo esą minėtą kompensaciją turėtų gauti ne tik užsieniečiai, bet ir šalies piliečiai. Tad šio darbo autoriaus nuomone, yra svarbu apžvelgti pareiškėjų bei EŽTT argumentus šiose bylose.

Pareiškėjai teigė, kad antroji taisyklė, nustatanti turto atėmimo atitikimo bendriesiems tarptautinės teisės principams (kompensacijų suteikimas užsieniečiams jų turto nacionalizacijos atveju) reikalavimą, numato, jog minėto principo taisyklė turėtų būti taikoma ir valstybės piliečių turto nusavinimo atvejais. Argumentuodami pareiškėjai nurodė, kad jų išvadą pagrindžia antrosios taisyklės, pateiktos Pirmojo protokolo 1 str., konstrukcija:

„Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tik įstatymo nustatytais sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais“.¹¹⁸

Pasak pareiškėjų, esant tokiai sakinio konstrukcijai, negalima antrosios taisyklės teikiamų garantijų vertinti kaip reikalaujančių, kad visais atvejais nusavinimas būtų numatytas įstatymo, atitiktų visuomenės poreikį, tačiau tarptautinės teisės principai būtų taikytini tik asmenims neturintiems pilietybės. Pareiškėjai kaip pavyzdį pateikdami EŽTK 16 str. taip pat nurodė, kad ten kur norėjo išskirti piliečius ir užsieniečius, EŽTK kūrėjai tai aiškiai ir padarė. Be to, pareiškėjų nuomone, tokia formuluotė tokiu atveju būtų nelogiška ir perteklinė, nes užsieniečiams jau ir taip tokia apsauga suteikta. Galiausiai, užsieniečių ir piliečių išskyrimas lemia diskriminaciją pilietybės pagrindu.

¹¹⁵ CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *The law of human rights*. Oxford New York, Oxford University Press, 2000.

¹¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. vasario 21 d. sprendimas byloje 8793/79 *James and others v. the United Kingdom*.

¹¹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81 *Lithgow and others v. the United Kingdom*.

¹¹⁸ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, Pirmasis protokolai (Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386).

EŽTT nuomone, daug natūralesnė išvada yra ta, kad bendrieji tarptautinės teisės principai yra įtraukti į antrosios taisyklės veikimo sritį, tačiau tik tais atvejais, kuomet valstybė nusavina turtą iš asmens, neturinčio tos šalies pilietybės. EŽTT interpretuodamas antrosios taisyklės tekstą paminėjo Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 31 str.¹¹⁹, nurodydamas, kad pagal jį sutarties (Pirmojo protokolo) žodžiai turėtų būti aiškinami remiantis įprastine jų reikšme. Pareiškėjų aiškinimas, dėl kurio išplečiamas tarptautinio principo veikimo laukas, negali būti priimtinas.

Atsakydamas į pareiškėjų argumentą, jog užsieniečiams jau ir taip yra užtikrinta kompensacija jų turto nacionalizacijos atveju, EŽTT pabrėžė, kad Pirmojo protokolo antroji taisyklė suteikia galimybę užsieniečiams tiesiogiai pasinaudoti EŽTK suteiktu teisių gynimo mechanizmu ir išvengti procedūros, kuomet jiems tai reiktų daryti tam tikrais diplomatiniais kanalais ar kitais ginčą išspręšančiais būdais.

Teismas piliečių ir asmenų, nesančių valstybės piliečiais, atskyrimą grindė tuo argumentu, jog kalbant apie vietos valdžios kuriamą reglamentavimą, užsieniečiai yra labiau pažeidžiami nei piliečiai, kurie gali dalyvauti valdžios rinkimuose ar į valdžią būti išrinkti patys.

Galiausiai, EŽTT kaip pagalbinę Pirmojo protokolo interpretavimo priemonę ištyrė *travaux preparatoires*. Ištyręs įvairius Pirmojo protokolo parengiamuosius dokumentus, iš kurių buvo matyti šalių narių valia, kad ekspropriacijos atveju kompensacija būtų privaloma tik neturintiems valstybės pilietybės asmenims, Teismas atmetė pareiškėjų argumentus ir konstatavo, jog bendrųjų tarptautinės teisės principų laikymasis reiškia kompensacijos egzistavimą užsieniečio turto nacionalizacijos atveju.

Be jokios abejonės, negalima paneigti aukščiau išdėstytos diskusijos svarbos. Tačiau praktiniu aspektu ji netenka prasmės po to, kai EŽTT ne vienoje byloje išsakė savo poziciją, jog turto nusavinimo atveju Pirmojo protokolo 1 str. antros taisyklės prasme, valstybė dažniausiai turi sumokėti kompensaciją ir piliečiams. Apie šią poziciją kalbama kitame šio magistro darbo skyriuje.

2.3.5. „Teisingos pusiausvyros“ testas

Kaip jau buvo minėta anksčiau, Pirmojo protokolo 1 str. antroje taisyklėje „teisingos pusiausvyros“ testo nėra numatyta. Šis teisingo balanso tarp bendrųjų tikslų ir individo fundamentalių teisių išsaugojimo reikalavimas buvo suformuotas EŽTT praktikos.

¹¹⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 13 – 480.

Svarbiausia EŽTT byla, susijusi su „teisingos pusiausvyros“ taisyklės aiškinimu yra *Sporrong and Lonroth v. Sweden*¹²⁰. Tai buvo pirmoji EŽTT byla, kurioje Teismas suformavo minėto balanso taisyklę. Pasak EŽTT, kiekvienoje byloje, kurioje taikytinas Pirmojo protokolo 1 str., jis turi širti ir nustatyti, ar valstybė savo veiksmais užtikrino teisingą pusiausvyrą tarp bendruomenės bendrųjų interesų bei reikalavimų ginti pagrindines ir fundamentalias individo teises.

Šioje byloje Stokholmo mieste valdžia buvo suteikusi leidimus nusavinti pareiškėjams priklausantį nekilnojamąjį turtą. Tokie leidimai lėmė, kad pareiškėjai leidimų galiojimo laikotarpiu negalėjo pradėti statybų, dėl ko krito ir jų turto pardavimo kaina. Esmė ta, kad tie leidimai atitinkamai galiojo 12 ir 25 metus. Pareiškėjai kreipėsi į valdžią su prašymu panaikinti tuos leidimus, tačiau jiems buvo atsakyta, kad remiantis Stokholmo miesto plėtros planu, nebuvo jokio pagrindo minėtus leidimus nusavinti turtą panaikinti. Be to, ginčytinas aktas nenumatė jokių kompensacijos mechanizmų.

Nors EŽTT ir pripažino, jog miesto plėtros veikloje vietos valdžia turi ganėtinai plačius įgaliojimus, vis dėlto kompensacijos bei procedūrinės galimybės prašyti peržiūrėti leidimų galiojimą neužtikrinimas pažeidė „teisingos pusiausvyros“ testo keliamus reikalavimus.

Prie tokios pačios išvados EŽTT priėjo *Poiss v. Austria* byloje¹²¹, kurioje Austrijos valdžia vykdė žemių konsolidavimo planą. Jo metu daugeliui žmonių teko laikinai atiduoti savo turimą žemės sklypą mainais į valstybės skiriamą. Pareiškėjai teigė, kad jiems skirti sklypai buvo daug prastesnės kokybės (derlingumo). Praėjus net 24 metams po žemės sklypų laikino apkeitimo, pareiškėjai negavo jokios kompensacijos. Teismas konstatavo, kad procedūrinės galimybės reikalauti, kad būtų peržiūrėtos konsolidacijos plano sąlygos, bei numatytos kompensacijos už galimus nuostolius, kuriuos žmonės galėjo patirti dėl priverstinio žemės sklypų apkeitimo, nebuvimas netenkina „teisingos pusiausvyros“ taisyklės.

EŽTT tam, kad valstybės veiksmai tenkintų „teisingos pusiausvyros“ testą, nustatė tinkamo balanso sąlygas: nuosavybės teisės ribojimo tikslo teisėtumas bei protingo proporcingumo ryšys tarp tikslo ir priemonių, skirtų tam tikslui pasiekti.¹²²

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog „teisingos pusiausvyros“ testą šio darbo autorius analizuoja poskyryje, skirtame antrajai taisyklei, įtvirtintai Pirmojo protokolo 1 str.

¹²⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lonroth v. Sweden*.

¹²¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje 9816/82 *Poiss v. Austria*.

¹²² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje 10522/83; 11011/84; 11070/84 *Mellacher and others v. Austria*.

pirmoje pastraipoje, nors EŽTT ne vienoje byloje¹²³ konstatavo, kad „teisingos pusiausvyros“ testas yra aktualus visoms trimis taisyklėmis, įtvirtintoms Pirmojo protokolo 1 str. Toks autorius pasirinkimas grindžiamas grynai darbo nuoseklumo išlaikymo poreikiu ir analizės prasme jokios įtakos neturi.

Vis dėlto nagrinėjant skirtingas valstybės vykdomas nuosavybės teisės ribojimo formas pagal Pirmojo protokolo 1 str. taisyklės, „teisingos pusiausvyros“ testo taikymas skirsis vertinant priemones, kurių imtasi, ir jų poveikį asmens interesams.¹²⁴ Paprastai valstybės turi plačiausią laisvę įvesti mokesčius ir imtis priemonių užtikrinti jų surinkimą. Todėl šių priemonių atžvilgiu minėtas testas taikomas daugiau formaliai. Trečios taisyklės atveju proporcingumo testas taip pat paprastai vertinamas valstybės nustatomų apribojimų naudai ir tik taikant pirmąją taisyklę EŽTT valstybės priemonės vertina griežčiau nei nuosavybės teisės kontrolės ar mokesčių nustatymo atveju.¹²⁵

Komisija Panikian byloje¹²⁶ pakartojo EŽTT poziciją, išsakytą Mellacher and others v. Austria byloje¹²⁷, jog tas faktas, kad egzistuoja alternatyvūs tikslo pasiekimo būdai ir priemonės, nereiškia buvus proporcingumo principo nesilaikymui.

Įdomu peržvelgti keletą bylų, kuriose valstybėms nepavyko pasirinkti proporcingų priemonių, vienaip ar kitaip suvaržiusių pareiškėjų nuosavybės teises.

Chassagnou v. France byloje¹²⁸ Prancūzijos valdžiai priėmus medžioklę reglamentuojantį aktą, susidarė tokia situacija, jog žemės sklypų, atitinkančių tam tikrus numatytus kriterijus, savininkų medžiojimo teisės automatiškai perėjo atitinkamai medžiotojų asociacijai. Pareiškėjai buvo judėjimo prieš medžioklę nariai, jie buvo aptvėrę jiems priklausantį žemės sklypą ir pastatę išpėjamuosius ženklus, kad medžioklė šiuose plotuose yra draudžiama, tačiau priėmus minėtą teisės aktą, jie neteko teisės spęsti, ar leisti medžioti jiems priklausančiuose žemės sklypuose, ar ne. Pareiškėjai, netekę galimybės uždrausti medžioklės jų žemėje, kreipėsi į EŽTT, teigdami, jog buvo pažeistas Pirmojo protokolo 1 str. Teismas nusprendė, jog valstybė, privertusi nedidelių žemės sklypų savininkus perleisti medžioklės teises asociacijai, dėl ko kiti asmenys galės

¹²³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lonnroth v. Sweden*; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. spalio 24 d. sprendimas byloje 9063/80 *Gillow v. The United Kingdom*; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. vasario 18 d. sprendimas byloje 12033/86 *Fredin v. Sweden (No. 1)*.

¹²⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. spalio 24 d. sprendimas byloje 9063/80 *Gillow v. The United Kingdom*.

¹²⁵ ŠVILPAITĖ, Eglė. Valstybės teisės riboti nuosavybės teisę pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 44 (36), p. 31.

¹²⁶ Europos žmogaus teisių komisijos 1997 m. liepos 10 d. sprendimas dėl priimtino bylos 29583/96 *Elizavieta, Marie and Vahe Panikian v. Bulgaria*.

¹²⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje 10522/83; 11011/84; 11070/84 *Mellacher and others v. Austria*.

¹²⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje 25088/94, 28331/95, 28443/95 *Chassagnou and others v. France*.

pasinaudoti pareiškėjų žemėmis tokiu būdu, kuris prieštarauja jų giliems įsitikinimams, užkrovė jiems neproporcingą našą ir nesilaikė „teisingos pusiausvyros“ principo.

Immobiliare Saffi v. Italy byloje¹²⁹ pareiškėjui nuosavybės teise priklausė gyvenamosios patalpos, kurios buvo užimtos nuomininko. Pasibaigus nuomos sutarčiai nuomininko buvo paprašyta atleisti patalpas, tačiau šis nesutiko to padaryti. Buvo gautas vietos teismo sprendimas, įpareigojantis nuomininką išsikraustyti. Vis dėlto Italijos valdžia ėmėsi priemonių, apsaugančių nuomininkus nuo nuomos mokesčio didinimo ar iškraustymo ne skubiais atvejais. Dėl to pareiškėjui nebuvo suteikta policijos pagalba iškraustant nuomininką. Teismo nuomone, tokia sistema, kuomet suspenduojamas teismo sprendimo vykdymas, gali lemti per didelės naštos atsiradimą nuomotojui, todėl turi būti garantuoti procedūriniai saugikliai, užtikrinantys, kad sistema nevirstų savaviliška ir nenumatoma. Būtent ta aplinkybė, kad pareiškėjui palankus sprendimas nebuvo priverstinai vykdomas daugiau kaip 11 metų, lėmė EŽTT poziciją dėl proporcingumo principo pažeidimo. Lygiai tokia pati situacija pasikartojė ir *A. O. V. Italy* byloje.¹³⁰

Beyeler v. Italy byloje¹³¹ situacija buvo tokia, jog pareiškėjas nusprendė įsigyti 1889 m. *Vincento van Gogo* paveikslą. Paveikslo savininkas gyveno Italijoje, kur laikė ir jam priklausantį paveikslą. Italijoje galiojo reglamentavimas, kuris saugojo šalies kultūrinį palikimą ir tuo tikslu buvo nustatyta tam tikra procedūra atitinkamų meno vertybių pardavimo sandoriams. Minėtas paveikslas pateko į grupę tų meno kūrinių, apie kurių pardavimo sandorius turėjo būti pranešama Italijos atitinkamoms institucijoms. Po tokio pranešimo Italijos valdžia turėdavo galimybę pasinaudoti pirkimo pirmumo teise. Esmė buvo ta, kad pareiškėjas gyveno Anglijoje, kur ir norėjo parsigabenti įsigytą paveikslą. Pirkimo sandoris, kaip ir buvo įprasta meno vertybių pardavimo rinkoje, vyko per tarpininką. Pardavėjui pranešus apie planuojamą paveikslo pardavimą tarpininkui, buvo nurodytas kontraktas, kuriame buvo jo parašas ir užsimenama apie tarpininką, tačiau nebuvo nurodytas galutinis paveikslo gavėjas. Italijos valdžia, nekilus jokių įtarimų, pirmumo teise per 2 mėnesius nepasinaudojo. Pareiškėjui paprašius leidimo paveikslą pergabenti į Angliją, Italijos valdžia, argumentuodama fakto apie galutinį įgyjėją nuslėpimu, po penkerių metų pasinaudojo pirmumo įsigyti paveikslą teise. EŽTT konstatavo, jog Italijos įstatymai, panaikinantys termino ribą pasinaudoti pirkimo pirmumo teise nevisiškos deklaracijos pateikimo atveju ir nenumatantys konkrečių, aiškių

¹²⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. liepos 28 d. sprendimas byloje 22774/93 *Immobiliare Saffi v. Italy*.

¹³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje 22534/93 *A. O. v. Italy*.

¹³¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gruodžio 5 d. sprendimas byloje 33202/96 *Beyeler v. Italy*.

priemonių, kuriomis būtų ištaisyta susidariusi padėtis, konkrečiu atveju (pirmumo teise pasinaudota po 5 metų) pažeidė „teisingos pusiausvyros“ principą.

Teisė gauti kompensaciją kišimosi į naudojimąsi nuosavybės teise atvejais

„Teisingos pusiausvyros“ principas savyje talpina reikalavimą išmokėti kompensaciją asmenims, į kurių naudojimąsi nuosavybe įsikiša valstybė. Labai svarbu atskirti šios kompensacijos rūšį nuo tokios kompensacijos, kuri sumokama pareiškėjui patyrus žalą dėl to, kad valstybė pažeidė Pirmojo protokolo 1 str.

Kompensacijos išmokėjimo reikalavimas užsieniečių turto nacionalizavimo atveju yra numatytas bendrųjų tarptautinės teisės principų, kurių taikymas yra inkorporuotas pačiame Pirmojo protokolo 1 str. tekste. Kompensacijos išmokėjimo reikalavimas analogišku atveju tik piliečiams yra jau EŽTT praktikos padarinys.

Pasak R. Clayton ir H. Tomlinson¹³², nors „teisingos pusiausvyros“ testas taikomas visam Pirmojo protokolo 1 str., vis dėlto panašu, kad mažesni nuosavybės teisės suvaržymai už nusavinimą nesuteikia teisės į kompensaciją.

EŽTT *Lithgow and others v. the United Kingdom* byloje¹³³ pasakė, kad „nuosavybės nusavinimas visuomenės poreikiams nesumokant kompensacijos yra laikytinas nepateisinamu, išskyrus išimtinias aplinkybes. Pirmojo protokolo 1 str. suteikiama nuosavybės teisės apsauga, būtų didžia dalimi iliuzinė ir neveiksminga, jei ji nenumatytų kompensacijos principo. Atvejai, kuomet nuosavybė nusavinama nesumokant pinigų sumos, susijusios su nusavinamo turto verte, paprastai bus traktuojami kaip Pirmojo protokolo 1 str. pažeidimai. Vis dėlto Pirmojo protokolo 1 str. negarantuoja teisės į visišką kompensacijos sumokėjimą visais atvejais, ypač turint omenyje valstybių veiksmus ekonominės reformos ar geresnio socialinio teisingumo užtikrinimo metu, kada gali būti išmokama ne pilna kompensacija.“

Šioje byloje EŽTT pažymėjo, kad EŽTK nereikalauja nei pilnos, nei vienodo lygio kompensacijos visais turto atėmimo atvejais. Pareiškėjai teigė, kad kompensacija industrijos šakos nusavinimo atveju turi būti skaičiuojama taip pat kaip ir žemės nusavinimo atvejais, t. y. taikoma rinkos vertė. EŽTT su tokia pozicija nesutiko.

¹³² CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *The law of human rights*. Oxford New York, Oxford University Press, 2000, p. 1311.

¹³³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81 *Lithgow and others v. the United Kingdom*.

Stran Greek Refineries v. Greece byloje¹³⁴ EŽTT priėjo prie išvados, kad nepaisant to, jog Graikijos valdžia panaudotomis priemonėmis bandė ištaisyti ankstesnės diktatoriškos valdžios sprendimus, priemonė, kuria buvo panaikintas arbitražo sprendimas, garantavęs pareiškėjams kompensaciją, buvo pripažinta pažeidžiančia Pirmojo protokolo 1 str. Be to Teismas nurodė Graikijos valstybei sumokėti pilną sumą, priteistą arbitražo, bei palūkanas.

Kitoje byloje¹³⁵ paminėtina tai, kad išsiskyrė EŽTT ir Komisijos nuomonės kompensacijos klausimu. Graikijos valdžia priėmė įstatymą, kuriam įsigaliojus Graikijos vienuolynų nuosavybė perėjo valstybei. Minėtas reglamentavimas nenumatė, kad nusavinus vienuolynų nuosavybę, jiems bus sumokėtos kompensacijos. Komisija pasirinko poziciją, kad artimas Graikijos bažnyčios ryšys su valstybe buvo viena iš tų išimtinių aplinkybių, kurioms esant kompensacijos nemokėjimas turto nusavinimo atveju nėra laikomas „teisingos pusiausvyros“ principo pažeidimu. Vis dėlto EŽTT nelaikė glaudaus Graikijos bažnyčios ir valstybės ryšio išimtinėmis aplinkybėmis ir konstatavo „teisingos pusiausvyros“ nebuvimą.

Papachelas v. Greece byloje¹³⁶ Graikijos valdžia nusprendė tiesti naują pagrindinį kelią tarp Stavros ir Elevsina miestų. Dėl kelio tiesimo darbų pareiškėjai buvo priversti perleisti dalį savo žemės. Remiantis aktu, reglamentuojančiu kelio tiesimą, galiojo nepaneigiama prezumpcija, jog pastatų, esančių priešais naująjį kelią, vertė šokteli. Remdamasi tokia kompensacijos paskaičiavimo formule, vietos valdžia sumokėjo kompensaciją už mažesnę žemės sklypą nei tas, kuris buvo priverstinai iš pareiškėjų įgytas. EŽTT pasakė, kad tokios prezumpcijos laikymasis, bet ne konkrečios situacijos tyrimas dėl to, ar pareiškėjas iš tikrųjų gavo naudos, ar kaip tik patyrė nuostolių, yra ne kas kitas kaip proporcingumo principo pažeidimas.

¹³⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje 13427/87 *Stran Greek Refineries and Statis Andreadis v. Greece*.

¹³⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje 13092/87; 13984/88 *Holy Monasteries v. Greece*.

¹³⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. kovo 25 d. sprendimas byloje 31423/96 *Papachelas v. Greece*.

2.4. Naudojimosi nuosavybe kontrolė

2.4.1. Valstybės teisė užtikrinti mokesčių, baudų ir kitų rinkliavų mokėjimą

„Tačiau ankstesnės nuostatos jokių būdu neriboja valstybės teisės taikyti tokius įstatymus, kokie, jos manymu, jai reikalingi, kad ji galėtų kontroliuoti nuosavybės naudojimą atsižvelgdama į bendrąjį interesą arba kad garantuotų mokesčių, kitų rinkliavų ar baudų mokėjimą.“¹³⁷ Taip skamba trečioji taisyklė, numatyta Pirmojo protokolo 1 str. antroje pastraipoje.

E. Švilpaitė, pritardama L. Sermet, P. Van der Broek, D. Harris ir kitų užsienio teisės specialistų nuomonei, pateikia poziciją, jog valstybei suteiktą teisę užtikrinti mokesčių mokėjimą reikėtų laikyti savarankiška nuosavybės ribojimo forma ir išskirti į atskirą ketvirtą Pirmojo protokolo 1 str. taisyklę.¹³⁸

Minėtos pozicijos pagrindimo reikėtų ieškoti Pirmojo protokolo 1 str. antrosios pastraipos konstrukcijoje. Nagrinėjant trečiąją taisyklę lingvistiškai ir gramatiškai, galima daryti išvadą, jog valstybei suteikiama teisė taikyti ir leisti įstatymus, kurie garantuotų mokesčių ir kitų rinkliavų mokėjimą, nesiejant šios teisės su valstybės vykdoma nuosavybės naudojimo kontrole bei jos teisėtumo kriterijumi – bendroju interesu.

Kitas argumentas, sustiprinantis anksčiau minėtą poziciją, yra E. Švilpaitės¹³⁹ nurodomas sprendimas *Gasus Dosier – und Fordertechnik GmbH v. the Netherlands* byloje¹⁴⁰, kurioje EŽTT konstatavo, kad turto konfiskavimas iš asmens, nesumokėjusio mokesčių, prilygo mokesčių surinkimo užtikrinimui ir todėl turi būti kvalifikuojamas pagal trečiąją taisyklę. Pareiškėjas – juridinis asmuo – su kita firma – Atlas – sudarė maišyklės pirkimo – pardavimo sutartį, kurioje buvo numatyta, kad pareiškėjui išlieka nuosavybės teisės į maišyklę tol, kol pirkėjas pilnai su juo neatsiskaitys. Prastėjant kompanijos Atlas finansinei padėčiai, ji buvo nebepajėgi mokėti įstatymų nustatytus mokesčius, dėl ko jai buvo pradėta bankroto procedūra bei areštuoti kilnojamieji daiktai, o tarp jų ir minėtoji maišyklė. Pareiškėjas teigė, kad iš jo neteisėtai buvo atimta nuosavybė ir kad taikytina Pirmojo protokolo 1 str. antroji taisyklė, numatyta pirmos

¹³⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, Pirmasis protokolai (Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386).

¹³⁸ ŠVILPAITĖ, Eglė. *Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, Mykolo Riomerio universitetas, 2005, p. 37.

¹³⁹ ŠVILPAITĖ, Eglė. Valstybės teisės riboti nuosavybės teisę pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 44 (36), p. 28.

¹⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. vasario 23 d. sprendimas byloje 15375/89 *Gasus Dosier – und Fordertechnik GmbH v. the Netherlands*.

pastraipos antrame sakinyje. Kaip buvo minėta, EŽTT buvo kitos nuomonės ir šią situaciją kvalifikavo pagal trečiąją taisyklę.

Šio darbo autoriaus nuomone, valstybės teisės užtikrinti mokesčių, baudų ir kitų rinkliavų mokėjimą nereikėtų išskirti į savarankišką taisyklę dėl prižasčių, pateikiamų toliau.

Nagrinėjant pirmąjį ketvirtosios taisyklės šalininkų argumentą, jog pati antrosios pastraipos konstrukcija lemia tokį išskyrimą, reikėtų prisiminti EŽTT išaiškinimą *James and others v. the United Kingdom* byloje.¹⁴¹

Antroji taisyklė numato reikalavimą laikytis teisėtumo, visuomenės poreikio bei bendrųjų tarptautinės teisės principų. Kalbant apie bendrųjų tarptautinės teisės principus, omenyje turime vienintelį atvejį, kuomet nacionalizuojamas užsieniečio turtas. Pagal analogiją, išeitu, kad antroji taisyklė dėl vienos iš teisėtumo sąlygų – bendrųjų tarptautinės teisės principų – netaikymo piliečių turto nacionalizavimo atveju turėtų skilti į dvi savarankiškas taisykles. Tačiau reikia pripažinti, kad tokia situacija nesukuria atskiros taisyklės, tačiau inkorporuoja papildomą saugiklį tiems atvejams, kai turtas nusavinamas iš pažeidžiamesnio subjekto – užsieniečio.

Antra, savo pozicijai pagrįsti E. Švilpaitė remiasi jau minėta *Gasus Dossier* – und *Fordertechnik GmbH v. the Netherlands* byla¹⁴², tačiau nemini, jog be to, kad turto areštą kvalifikavo ne pagal antrąją, o trečiąją taisyklę, EŽTT tyrė tiek bendrojo intereso buvimą, tiek proporcingumo principo laikymąsi.

Galiausiai, *Sporrong and Lonroth v. Sweden* byloje¹⁴³ suformuota ir daugelyje paskesnių bylų atkartojama pozicija, jog Pirmojo protokolo 1 str. numato tris savarankiškas, tačiau tarpusavyje susijusias taisykles. Be to pradėdamas taikyti „teisingos pusiausvyros“ testas, kuris pasak EŽTT yra taikomas visam Pirmojo protokolo 1 str.

Kitas klausimas yra, kokių lygiu EŽTT tiria teisėtumo sąlygas tais atvejais, kai valstybė veikia norėdama užtikrinti mokesčių, baudų ir kitų rinkliavų mokėjimą lyginant su kitais nuosavybės teisės ribojimais, tačiau tai reikalautų atskiros išsamios analizės.

¹⁴¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. vasario 21 d. sprendimas byloje 8793/79 *James and others v. the United Kingdom*.

¹⁴² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. vasario 23 d. sprendimas byloje 15375/89 *Gasus Dossier – und Fordertechnik GmbH v. the Netherlands*.

¹⁴³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lonroth v. Sweden*.

2.4.2. Naudojimosi nuosavybe kontrolės teisėtumo sąlygos

Valstybės vykdomos naudojimosi nuosavybe kontrolės teisėtumo sąlygos, numatytos Pirmojo protokolo 1 str. antrosios pastraipos tekste bei EŽTT suformuotoje praktikoje yra šios:

- 1) Teisėtumas;
- 2) Bendrųjų interesų siekimas;
- 3) „Teisingos pusiausvyros“ principo laikymasis.

Teisėtumas

Teisėtumo reikalavimas naudojimosi nuosavybe kontrolės atvejais yra kildinamas iš paties Pirmojo protokolo 1 str. antros pastraipos teksto: „neriboja valstybės teisės taikyti tokius įstatymus, kurie“.¹⁴⁴

Teisėtumo reikalavimo turinys jau buvo atskleistas ankstesniame šio magistro darbo skyriuje apie reikalavimą laikytis įstatyminio reglamentavimo. Kadangi jau tada buvo paminėta, jog reikalavimas laikytis įstatymų yra vienodai taikomas ir trečiajai taisyklei, įtvirtintai Pirmojo protokolo 1 str. antroje pastraipoje, ši naudojimosi nuosavybe kontrolės teisėtumo sąlyga nebus analizuojama pakartotinai.

Bendrųjų interesų siekimas

Reikalavimas, kad valstybė įgyvendintų naudojimosi nuosavybe kontrolę siekdama bendrųjų interesų, yra Pirmojo protokolo 1 str. antroje pastraipoje numatyta, o ne EŽTT praktikos sukurta kontrolės teisėtumo sąlyga.

Pastebėtina, jog Pirmojo protokolo 1 str. antroje pastraipoje naudojama „bendrojo intereso“ sąvoka skiriasi nuo pirmos pastraipos antrajame sakinyje naudojamos „visuomenės poreikio“ sąvokos.

Vis dėlto EŽTT *James and others v. the United Kingdom* byloje¹⁴⁵ konstatavo, kad nereikia daryti esminio skirtumo tarp šių sąvokų. Pareiškėjai nurodė, jog skirtingose Pirmojo protokolo 1 str. taisyklėse naudojamos skirtingos sąvokos turi nevienodą reikšmę ryšium su tuo, kad Pirmojo protokolo 1 str. trečioji taisyklė suteikia didesnę laisvę

¹⁴⁴ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, Pirmasis protokolai (Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386).

¹⁴⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. vasario 21 d. sprendimas byloje 8793/79 *James and others v. the United Kingdom*.

valstybei kontroliuoti naudojimąsi nuosavybe nei galimybę tą nuosavybę atimti, tačiau, EŽTT nuomone, netgi esant galimybei daryti skirtumą tarp „viuomenės poreikio“ ir „bendrujų interesų“ koncepcijų, Teismas nedaro esminio skirtumo tarp šių sąvokų.

Reiktų sutikti, kad praktine prasme šių sąvokų atribojimas neturi jokios prasmės, dėl to, kad EŽTT ne vienoje byloje¹⁴⁶ pripažino plačią valstybės diskrecijos teisę spręsti, ar egzistuoja visuomenės poreikis ar bendrasis interesas, ar ne, kiekvienu konkrečiu atveju. Dėl šios priežasties darbo autorius toliau šiame magistro darbe naudos šias sąvokas kaip sinonimus Pirmojo protokolo 1 str. taikymo kontekste.

Kalbant apie bendruosius interesus svarbus EŽTT išaiškinimas, kuomet susidaro tokia situacija, kai bendrasis interesas pasireiškia nauda, kurią gauna privatūs individai. Pareiškėjai ginčijo valstybės veiksmų, dėl kurių jie priverstinai už simbolinę kainą turėjo parduoti jiems priklausančias gyvenamąsias patalpas, reikalingumą visuomenės poreikiui tenkinti, nes dėl tokių veiksmų naudą patyrė ne bendruomenė, tačiau privatūs individai, kuriems perėjo nuosavybės teisės. EŽTT sutiko, jog tokiu atveju, kuomet asmuo netenka savo nuosavybės tenkinant tik individo privačius interesus, valstybės veiksmai negali būti pripažinti tenkinančiais bendrąjį interesą, kaip to reikalauja Pirmojo protokolo 1 str. Vis dėlto privalomas nuosavybės teisių perėjimas iš vieno privataus individo kitam privačiam individui, priklausomai nuo situacijos, gali prisidėti prie bendrujų interesų siekimo. Tad sąvokų „visuomenės poreikis“ ar „bendrieji interesai“ naudojimas nereiškia, kad perimtas turtas turi tiesiogiai atitekti bendruomenei ar žymiai jos daliai.¹⁴⁷

Panagrinėkime kitus EŽTT analizuotus bendrujų interesų siekimo atvejus, kurie nebuvo aptarti šio darbo skyriuje „Visuomenės poreikis“.

Handyside v. the United Kingdom byloje¹⁴⁸ pareiškėjas buvo leidybinės kompanijos savininkas. Pareiškėjo firmai įgijus turtines teises į „Mažąjį raudonąjį vadovėlį“ (angl. – *The little red book*) iš jį parašiusių Danijos autorių, buvo pradėtas vadovėlio vertimas į kitų valstybių kalbas. Išvertus knygą į anglų kalbą, pastaroji buvo išleista tam tikru tiražu į rinką. Vieną iš 26 puslapių ilgumo knygos skyrių sudarė tokie poskyriai kaip „Masturbacija“, „Orgazmas“, „Lytinis aktas ir petingas“, „Vaikų tvirkintojai“ bei kiti su lytiniu švietimu susiję poskyriai. Knyga vietos valdžios buvo

¹⁴⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje 38/1994/485/567 *Pressos Compania Naviera S. A. and others v. Belgium*; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. rugsėjo 24 d. sprendimas byloje 27824/95 *Posti and Rahko v. Finland*; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje 1513/03 *Draon v. France*.

¹⁴⁷ Cit. op. 146.

¹⁴⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje 5493/72 *Handyside v. the United Kingdom*.

uždrausta bei konfiskuota. Šioje byloje bendroju interesu buvo laikoma moralės apsauga.

Traktorer Aktiebolag v. Sweden byloje¹⁴⁹, kurioje Švedijos valstybės veiksmais restoranui buvo panaikinta licencija prekiauti alkoholiniais gėrimais, bendroju interesu, pateisinančiu minėtus valstybės veiksmus, buvo iškeltas noras sumažinti piknaudžiavimą alkoholiu ir alkoholio vartojimą apskritai.

Aplinkos apsauga bendroju interesu buvo laikoma Pine Valley Developments Ltd and others v. Ireland byloje.¹⁵⁰ Pareiškėjas buvo juridinis asmuo, kuris užsiminėjo nekilnojamojo turto vystymo verslu. Vykdydamas savo veiklą, pareiškėjas įsigijo didelį žemės sklypą. Konkretų žemės sklypą pareiškėjas įsigijo ryšium su tuo, kad buvo gautas ir tinkamai planavimo registre įregistruotas leidimas perkamame žemės sklype statyti gamybinį sandėlį bei biurų patalpas. Vis dėlto teritorijų planavimo departamentas pareiškė, kad leidimas buvo suteiktas viršijant kompetenciją. Vietos teismo sprendimas pareiškėjui nebuvo palankus ir leidimas buvo pripažintas niekiniu ir negaliojančiu. Sprendimas neišduoti leidimo statyti sandėlio ir biurų buvo grindžiamas aplinkos apsauga, nes ketinta tame žemės sklype plėtoti žemės ūkį ir taip palaikyti žaliąjį ruožą (angl. – *green belt*).

Orlaivio, kurio багаžo skyriuje buvo gabenamas didelis kiekis marichuanos, konfiskavimas ir atitinkamos pinigų sumos už jo gražinimą reikalavimas Air Canada v. the United Kingdom byloje¹⁵¹ buvo laikomas siekiu užtikrinti bendrąjį interesą – užkirsti kelią tarptautiniam narkotikų platinimui.

Prancūzijos valdžios sprendimas, kurio pagrindu pareiškėjai neteko teisės nuspręsti dėl galimybės medžioti jiems nuosavybės teise priklausančiame žemės sklype, buvo reikalingas nereguliuojamos medžioklės kelio užkirtimui bei protingo medžiojamų gyvūnų išteklių valdymo skatinimui.¹⁵²

¹⁴⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje 10873/84 *Tre Traktorer Aktiebolag v. Sweden*.

¹⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. spalio 29 d. sprendimas byloje 12742/87 *Pine Valley Developments Ltd and others v. Ireland*.

¹⁵¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gegužės 5 d. sprendimas byloje 18465/91 *Air Canada v. the United Kingdom*.

¹⁵² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje 25088/94, 28331/95, 28443/95 *Chassagnou and others v. France*.

„Teisingos pusiausvyros“ principas

Proporcingumo principas, kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, nėra numatytas Pirmojo protokolo 1 str. antrosios pastraipos tekste, tačiau yra kildinamas iš EŽTT praktikos.

Ankstyvojoje savo praktikoje EŽTT yra konstatavęs, kad tuo atveju, kai valstybė imasi tam tikrų veiksmų, kurie patenka į Pirmojo protokolo 1 str. trečiosios taisyklės veikimo sritį, nėra reikalo nustatinėti, ar buvo laikytasi balanso tarp bendrųjų ir individualių interesų.¹⁵³

Vis dėlto vėlesnė EŽTT praktika pasisuko kita linkme ir užėmė poziciją, kuri teigė, jog „teisingos pusiausvyros“ testas, naudojamas pirmosios ir antrosios taisyklių taikymo atvejais, yra taip pat aktualus atvejams, patenkantiems į Pirmojo protokolo 1 str. antrosios pastraipos veikimo sritį.¹⁵⁴

Dėl aukščiau paminėtos priežasties, visa „teisingos pusiausvyros“ testo ankstesniame skyriuje atlikta analizė galioja visam Pirmojo protokolo 1 str.

Tačiau E. Švilpaitės¹⁵⁵ nuomone, EŽTT „teisingos pusiausvyros“ testą taiko skirtingai priklausomai nuo to, kuri Pirmojo protokolo 1 str. taisyklė yra aktuali. Jos nuomone, akivaizdžiausias to pavyzdys yra EŽTT sprendimas *Jokela v. Finland* byloje.¹⁵⁶ Šioje byloje priemonės, susijusios su mokesčių dydžio nustatymu paveldimo turto atžvilgiu buvo pripažintos teisėtomis ir proporcingomis pagal antrąją ir trečiąją taisykles, tačiau, vertinant jas sistemiškai su to paties turto vertės nustatymu kompensacijos tikslais jo ekspropriacijos atveju, pažeidė netrukdomo nuosavybės teisės naudojimosi taisyklę, nes pareiškėjai galėjo pagrįstai tikėtis iš valstybės institucijų „nuoseklios pozicijos“ ir „pagrįsto paaiškinimo dėl skirtingo turto vertinimo“. Tad galima sakyti, kad „teisingos pusiausvyros“ testą EŽTT griežčiausiai taiko bylose dėl Pirmojo protokolo 1 str. pirmosios taisyklės pažeidimo.

¹⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje 5493/72 *Handyside v. the United Kingdom*.

¹⁵⁴ JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 315 – 316.

¹⁵⁵ ŠVILPAITĖ, Eglė. Valstybės teisės riboti nuosavybės teisę pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą. *Jurisprudencija*, 2003, Nr. 44 (36), p. 31.

¹⁵⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. gegužės 21 d. sprendimas byloje 28856/95 *Jokela v. Finland*.

3. EŽTT PRAKTIKA LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo nutarimuose pamažu susiformavo EŽTK panaudojimo praktika. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose remiasi ne tik EŽTK, bet savo motyvuose pasitelkia ir EŽTT praktiką. Tad šiame skyriuje ir panagrinėsime kelis Konstitucinio Teismo nutarimus, kuriuose buvo remiamasi EŽTT sprendimais nuosavybės teisių apsaugos srityje.

1997 m. balandžio 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 1997-04-08 nutarime¹⁵⁷ nagrinėjo atitinkamo Administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau - ATPK) straipsnio atitikimą Konstitucijos 23 str., numatančiam nuosavybės teisių apsaugą. Ginčijamas ATPK straipsnis numatė, jog konfiskuotas gali būti tik daiktas, kuris yra pažeidėjo nuosavybė, išskyrus daiktą, kuris buvo administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankis arba tiesioginis objektas.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog nuosavybė pagal Konstituciją gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka, visuomenės poreikiams ir teisingai už tai atlyginant. Vertindamas visuomenės poreikio reikalavimą, Konstitucinis Teismas remiasi ir EŽTT sprendimais :

„Galimybės riboti nuosavybės teises yra aptartos ir Europos žmogaus teisių teismo nutarimuose sprendžiant bylas dėl skundų realizuojant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnyje išdėstytas normas. Juose pažymėta, kad sąvoka „visuomenės interesai“ yra neišvengiamai plati. Teismas, suprasdamas, jog įstatymų leidėjams, kurie vykdo socialinę ir ekonominę politiką, duodama pasirinkimo galimybė turi būti pakankamai plati, atsižvelgs į įstatymų leidėjų sprendimus apibrėžiant „visuomenės interesus“, nebent tie sprendimai būtų realiai nepagrįsti. Nuosavybės paėmimas, vykdomas įstatyminės socialinės bei ekonominės politikos labui, gali būti pateisinamas „visuomenės interesais“ net ir tada, kai visa visuomenė tiesiogiai nesinaudoja paimtu turtu (bylos James ir kiti prieš Jungtinę Karalystę (1986 m.), Litghow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę (1987 m.)).“

¹⁵⁷ Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 26 straipsnio pirmosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai*.

1997 m. gegužės 6 d. nutarimas

Tas pačias EŽTT pozicijas dėl „visuomenės interesų“ Konstitucinis Teismas panaudoja ir 1997-05-06 nutarime.¹⁵⁸ Skundžiamas teisės aktas numatė draudimą valdininkams būti personalinių įmonių savininkais, turėti daugiau nei 10 nuošimčių vienos įmonės akcijų. Pareiškėjo nuomone, tokie ribojimai prieštaravo Konstitucijos 23 str. Konstitucinis Teismas pripažino tokio reikalavimo prieštaravimą Konstitucijos 23 str.

2003 m. liepos 4 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo 2003-07-04 nutarimas¹⁵⁹ yra daugiausiai EŽTT praktika dėl Pirmojo protokolo 1 str. taikymo besiremiantis nutarimas. Dėl šios priežasties verta apžvelgti, kokiais klausimais Konstitucinis Teismas rėmėsi EŽTT praktika nuosavybės teisių apsaugos srityje kaip teisės šaltiniu.

Vienas iš šios bylos ginčų, kuris aktualus šiame darbe nagrinėjamai temai, buvo tas, jog buvo iškeltas klausimas, ar atitinkamų įstatymų reglamentavimas neprieštarauja Konstitucijos 23 str., saugančiam nuosavybės teisę. O būtent buvo ginčijami įstatymai, kurie numatė, jog asmuo, turintis teisę gauti valstybinę pensiją (pareigūno ar kario pensiją), gauna tik 30 procentų numatytos pensijos, jei jis išėjęs iš tarnybos po pareigūnų ar karių valstybinių pensijų už tarnybą arba po pareigūnų ar karių valstybinių invalidumo pensijų paskyrimo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, arba gauna valstybinio socialinio draudimo ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienas), motinystės, motinystės (tėvystės) ar bedarbio pašalpas.

Seimo atstovė argumentavo tuo, jog paprasčiausiai nėra nuosavybės, ginamos Konstitucijos 23 str.: „Pareigūnų ar karių valstybinė pensija gali būti laikoma nuosavybe tik ją įstatymų nustatyta tvarka paskyrus ir išmokėjus. Iki tol pensijos gavėjas negali būti laikomas pensijos savininku. Pripažinti asmens nuosavybe galima tik tą išmokos (pensijos, pašalpos) sumą, kuri nustatyta pagal įstatymą. Įstatymų nuostatos, reglamentuojančios pensijos dydį, negali būti laikomos pažeidžiančiomis nuosavybės teisę. Pripažinus asmens nuosavybe lėšas, kurių išmokėjimo įstatymai nenumato, būtų iš esmės paneigta nuosavybės teisės samprata.“¹⁶⁰

¹⁵⁸ Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 9 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai*.

¹⁵⁹ Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas *Dėl pareigūnų ir karių valstybinių pensijų*.

¹⁶⁰ Ibid.

Konstitucinis Teismas remiasi EŽTT praktika šiais su nuosavybės teisėmis susijusiais klausimais:

1) **Nuosavybės teisės objektas.** Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje Pirmojo protokolo 1 straipsnyje nustatytos kiekvieno fizinio ar juridinio asmens teisės disponuoti savo nuosavybe gynyba taikoma ne tik valstybių civiliniuose įstatymuose *expressis verbis* nurodytiems nuosavybės teisės objektams, bet ir ekonominiams interesams (byla *Tre Traktörer Aktiebolag prieš Švediją* (Cour eur. D. H., arret *Tre Traktörer Aktiebolag c. Suede*, du 7 juillet 1989, série A no 159)), ekonominėms teisėms, atspindinčioms firmos santykius su klientais bei veiklos ryšius (byla *Van Marle ir kiti prieš Nyderlandus* (Cour eur. D. H., arret *Van Marle et autres c. Pays-Bas*, du 26 juin 1986, série A no 101)), turtinio pobūdžio reikalavimo teisėms (byla *Pressos Compania Naviera SA ir kiti prieš Belgiją* (Cour eur. D. H., arret *Pressos Compania Naviera SA et autres c. Belgique*, du 20 novembre 1995, série A no 332)), reikalavimams išmokėti išlaidas, susidariusias vykdant įsipareigojimus pagal sutartį (byla *Raffineries Grecques Stran ir Stratis Andreadis prieš Graikiją* (Cour eur. D. H., arret *Raffineries Grecques Stran et Stratis Andreadis c. Grece*, du 9 décembre 1994, série A no 301-B)), teisei į pensiją, atsiradusiai dėl darbo (byla *Gaygusuz prieš Austriją* (Cour eur. D. H., arret *Gaygusuz c. Autriche*, du 16 septembre 1996, Recueil 1996-IV)), teisei į senatvės pensiją (byla *Wessels-Bergervoet prieš Nyderlandus* (Cour. Eur. D. H., arret *Wessels-Bergervoet c. Pays-Bas* du 4 juin 2002)) ir kt. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad pagal Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją yra ginama asmens turima nuosavybė ar turtas, taip pat ir teisiniai reikalavimai (pretenzijos), kuriais remdamasis pareiškėjas gali įrodinėti, jog turi bent "teisėtą lūkestį" disponuoti nuosavybe (sprendimas dėl priimtumo *Malhous prieš Čekijos Respubliką* (Cour eur. D. H., *décision sur la recevabilité, Malhous c. la Republique Tcheque*, du 13 décembre 2000, Recueil des arrêts et décisions 2001-X)). Pirmojo protokolo 1 straipsnyje įtvirtintos kiekvieno fizinio ar juridinio asmens teisės disponuoti savo nuosavybe garantijos įvertinus visas bylos aplinkybes taip pat buvo taikomos ginant ekonominius interesus, kylančius iš socialinių pašalpų mokėjimo, akcijų, nekilnojamojo turto, žemės valdymo ir t. t.¹⁶¹

2) **Specialios turtinio pobūdžio privilegijos panaikinimas ar sumažinimas.** Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją (sprendimas dėl priimtumo *Schwengel prieš Vokietiją* (Cour eur. D. H., *décision sur la recevabilité, Schwengel c. l'Allemagne*, le 2 mars 2000), sprendimas dėl priimtumo *Jankovic prieš Kroatiją* (Cour eur. D. H.,

¹⁶¹ Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas *Dėl pareigūnų ir karių valstybinių pensijų*.

décision sur la recevabilité Jankovic c. la Croatie, le 12 octobre 2000, Recueil des arrêts et décisions 2001-X), sprendimas dėl priimtumo Skórkiewicz prieš Lenkiją (European Court of H.R., Decision as to the admissibility, Skórkiewicz v. Poland, 1 June 1999)), Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsniu negalima remtis, jeigu yra sumažinta ar panaikinta speciali turtinio pobūdžio privilegija, paskirta politiniais motyvais.¹⁶²

3) **Socialinės apsaugos pertvarkymo galimybė.** Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija taikant Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį nepaneigia pensinio aprūpinimo ar socialinės apsaugos pertvarkymo galimybes. Europos Žmogaus Teisių Teismas, atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes (sprendimas dėl priimtumo Jankovic prieš Kroatiją (Cour eur. D. H., décision sur la recevabilité Jankovic c. la Croatie, le 12 octobre 2000, Recueil des arrêts et décisions 2001-X)), yra konstatavęs, kad valstybė, reguliuodama socialinę politiką, turi pakankamai plačias galimybes keisti pensijų dydžius.¹⁶³

4) **Pertvarkymo teisėtumo sąlygos.** Iš Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos matyti, kad keičiant šios srities teisinį reguliavimą būtina paisyti tam tikrų reikalavimų. Antai Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad vartojamos priemonės turi atitikti siekiamą tikslą, kad, atsižvelgiant į Pirmojo protokolo 1 straipsnio 2 dalį, valstybės įsikišimas turi užtikrinti pusiausvyrą tarp bendro visuomenės intereso ir reikalavimo apsaugoti asmens pagrindines teises (byla Sporrong ir Lönnroth prieš Švediją (Cour eur. D. H., arrêt Sporrong et Lönnroth c. Suede, du 23 septembre 1982, série A no 52), byla Spadea ir Scalabrino prieš Italiją (Cour eur. D. H., arrêt Spadea et Scalabrino c. Italie, du 28 septembre 1995, série A315-B) ir kitos bylos).¹⁶⁴

Remiantis tais pavyzdžiais, kurie buvo pateikti šiame skyriuje, galime daryti išvadą, kad Konstitucinis Teismas nagrinėdamas atitinkamų Lietuvos Respublikos teisės aktų konstitucingumą remiasi ne tik konkrečia EŽTK norma, bet analizuoja ir EŽTT praktiką. Tokia Konstitucinio Teismo praktika yra sveikintina, nes Konstitucija įtvirtina žmogaus teisių garantijas nacionaliniu, o EŽTK – tarptautiniu lygmeniu, todėl akivaizdi EŽTT praktikos kaip teisės šaltinio nauda Lietuvos Respublikos konstitucinei teisei.

¹⁶² Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas *Dėl pareigūnų ir karių valstybinių pensijų*.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid.

IŠVADOS

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnyje įvardinta nuosavybės teisė turi savo autentišką objektą, nepriklausantį nuo valstybių dalyvių teisės apibrėžiamų nuosavybės teisės objektų. Objektas, pretenduojantis patekti į Pirmojo protokolo 1 str., turi tenkinti ekonominės vertės bei realaus egzistavimo sąlygas, nors šioje srityje EŽTT ne visada buvo nuoseklus. EŽTT savo praktikoje „*possessions*“ yra pripažinęs ekonominę įvairių leidimų ir licencijų vertę, teisinius reikalavimus, teises, kylančias iš gyvenamųjų patalpų nuomos sutarčių, socialines išmokas ir kitą turtą.
2. Pirmojo protokolo 1 str. įtvirtintą nuosavybės teisių apsaugos mechanizmą sudaro trys savarankiškos, tačiau susijusios taisyklės: antroji taisyklė, reguliuojanti nuosavybės atėmimo atvejus; trečioji taisyklė, reguliuojanti naudojimosi nuosavybe kontroliavimą bei pirmoji taisyklė, į kurią patenka tie nuosavybės ribojimo atvejai, kurie nepatenka į antrosios ir trečiosios taisyklių veikimo ribas. Nepagrįstas bandymas skirti ketvirtąją taisyklę.
3. Kiekviena iš Pirmojo protokolo 1 str. įtvirtintų taisyklių numato kiekvienai iš jų būdingas nuosavybės teisės ribojimo teisėtumo sąlygas. Apibendrinus EŽTT praktiką ir nedarant takoskyros tarp „bendrujų interesų“ ir „visuomenės poreikio“, skiriamos šios visam Pirmojo protokolo 1 str. galiojančios teisėtumo sąlygos: teisėtumas, visuomenės poreikio/bendrujų interesų siekimas bei „teisingos pusiausvyros“ principo laikymasis.
4. Paradoksalu, tačiau EŽTT pripažinus, jog prerogatyva, spręsti, ar vienokie bei kitokie veiksmai yra reikalingi bendram interesui pasiekti, priklauso valstybėms bei turint omenyje, kad absoliučiai didžiąja dalimi valstybių veiksmai būna teisėti, vienintelis saugiklis, ginantis asmenų nuosavybės teises, yra ne Pirmojo protokolo 1 str. tiesiogiai įtvirtinta, tačiau EŽTT praktikos suformuota teisėtumo sąlyga – „teisingos pusiausvyros“ principas, kuris reikalauja, kad būtų išlaikomas protingas balansas tarp bendrujų siekių bei fundamentalių individo teisių.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažįsta EŽTT precedentus konstitucinės teisės šaltiniu bei ne kartą jais tiesiogiai remiasi savo nutarimuose.

SANTRAUKA

Žmonių teisės yra vienas iš fundamentalių pamatų bei šiuolaikinės žmonijos požymių, reikalaujančių ypatingos apsaugos. Europos lygmeniu žmogaus teises saugo 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija su visais savo protokolais. Šiame darbe aktuali nuosavybės teisių apsauga, todėl nagrinėjamas konkrečiai Pirmojo protokolo 1 str.

Magistro darbe atskleidžiamas specialus autentiškas Pirmojo protokolo 1 str. įtvirtintas nuosavybės teisės objektas. Ieškoma kriterijų, kuriais remiantis būtų galima atitinkamą turtą priskirti „*possessions*“ kategorijai. Tam, kad būtų geriau suvokta nuosavybės teisių apsauga, darbe taip pat analizuojama bendroji nuosavybės teisės samprata – lyginamos kontinentinės bei bendrosios teisės sistemos.

Toliau magistro darbe nagrinėjamas Pirmojo protokolo 1 str. įtvirtintas nuosavybės teisių apsaugos mechanizmas. EŽTT konstatavo, kad minėtas protokolo straipsnis numato tris savarankiškas nuosavybės teisių apsaugą užtikrinančias taisykles: turto atėmimo, naudojimosi nuosavybe kontrolės bei kitokio nuosavybės teisės ribojimo taisykles. Aptariama kiekviena taisyklė bei jos numatytos nuosavybės teisės ribojimo sąlygos. Analizuojamos ne tik Pirmojo protokolo tekste numatytos, bet ir EŽTT suformuotos kišimosi į naudojimąsi nuosavybe teisėtumo sąlygos.

Tyrimas daugiausiai grindžiamas „populiariausiais“ EŽTT sprendimais, kurie formavo EŽTT praktiką bei traukė teisės specialistų dėmesį. Aiškumo ir įdomumo dėlei pateikiama ne vienos bylos fabula.

Galiausiai, darbe atskleidžiama EŽTT praktikos, aktualios nuosavybės teisių apsaugos srityje, svarba Lietuvos konstitucinei justicijai.

SUMMARY

Protection of Property Rights under the Case – law of the European Court of Human Rights

Human rights are one of the most vital grounds of nowadays mankind and therefore, needs to be protected properly. The 1950 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms provides protection for human rights in the European level. The protection of property rights is taking place in this paper so the first Article of the First protocol is being analysed.

The paper analyses the authentic object of the property right, which is situated in the 1 st. Article of the First protocol. The search of the criterion, which could help to put particular asset into the category of “possession”, is being made. In order to understand the protection of property rights better, the general conception of property rights is analysed in this paper by comparing continental and common law systems.

Further in the paper, the property rights protection mechanism provided in the 1 st. Article of the First protocol is being analysed. The Court stated that the above-mentioned article lays three distinct rules of property rights protection: deprivation rule, property control and other interference with property rights. Every single rule and its justifying conditions are discussed in the paper. The justifying conditions laid down in the First protocol Article 1 are analysed together with the conditions provided by the case-law of the Court.

The research is mainly based on the most “popular“ judgements, which created the case-law of the Court and attracted the attention of law experts. The plot of various cases is given in order to make the research more clear and interesting.

Lastly, the paper shows the importance of the case-law in the constitutional justice of the Republic of Lithuania.

LITERATŪRA

I. Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014).
2. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės (Valstybės žinios, 2002, Nr. 13 – 480).
3. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, Pirmasis protokolai (Valstybės žinios, 1996, Nr. 15 – 386).
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 – 2262).

II. Specialioji literatūra

1. ALLEN, Tom. *The right to property in commonwealth constitutions*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
2. CLAYTON, Richard; TOMLINSON, Hugh. *The law of human rights*. Oxford New York, Oxford University Press, 2000.
3. FEDOSIUK, Oleg. Nuosavybė ir turtas Civiliniame ir Baudžiamajame kodeksuose. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 80 – 86.
4. GORDLEY, James. *Foundations of private law: property, tort, contract, unjust enrichment*. Oxford, Oxford University Press, 2006.
5. JACOBS, F. Geoffrey; CLARE, Ovey; WHITE, Robin C. A. *European convention on human rights*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press, 2002.
6. JOČIENĖ, Danutė; ČILINSKAS, Kęstutis. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius, 2004.
7. MIKELĖNAS, Valentinas. et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius, Justitia, 2001.
8. MIZARAS, Vytautas. Nuosavybės turinys pagal Europos teisę. *Teisė*, 2000, Nr. 34, p. 25 – 35.
9. PAKALNIŠKIS, Vytautas. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 28 (20), p. 69 – 79.
10. ŠVILPAITĖ, Eglė. Neišnaudotos galimybės: nuosavybės apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą. *Justitia*, 2005, Nr. 1 (55), p. 39 – 45.

11. ŠVILPAITĖ, Eglė. Neišnaudotos galimybės: nuosavybės apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmąjį protokolą (2). *Justitia*, 2005, Nr. 2 (56), p. 49 – 59.
12. ŠVILPAITĖ, Eglė. *Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį*: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, Mykolo Riomerio universitetas, 2005.
13. TRIBE, Laurence H. *American constitutional law*. 3rd ed. Foundation press, 1999.

III. Praktinė medžiaga

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

- 1.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. lapkričio 6d. sprendimas byloje 1513/03 *Draon v. France*.
- 1.2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. gruodžio 22d. sprendimas byloje 46720/99; 72203/01; 72552/01 *Jahn and others v. Germany*.
- 1.3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. lapkričio 12d. sprendimas byloje 60669/00 *Kjartan Asmundsson v Iceland*.
- 1.4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje 44912/98 *Kopecky v. Slovakia*.
- 1.5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. birželio 24 d. sprendimas byloje 44277/98 *Stretch v. Slovakia*.
- 1.6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. kovo 6 d. sprendimas byloje 41510/98 *Jasiūnienė v. Lithuania*.
- 1.7. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. rugsėjo 24d. sprendimas byloje 27824/95 *Posti and Rahko v. Finland*.
- 1.8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. birželio 11 d. sprendimas byloje 36042/97 *Willis v. The United Kingdom*.
- 1.9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. gegužės 21 d. sprendimas byloje 28856/95 *Jokela v. Finland*.
- 1.10. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. vasario 15 d. sprendimas byloje 37095/97 *Pialopoulos and others v. Greece*.
- 1.11. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gruodžio 5 d. sprendimas byloje 33202/96 *Beyeler v. Italy*.

- 1.12. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 23d. sprendimas byloje 25701/94 *The Former King of Greece and others v. Greece.*
- 1.13. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 30d. sprendimas byloje 31524/96 *Belvedere Alberghiera S. r. l. v. Italy.*
- 1.14. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 30d. sprendimas byloje 24638/94 *Carbonara and Ventura v. Italy.*
- 1.15. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje 22534/93 *A. O. v. Italy.*
- 1.16. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. liepos 28 d. sprendimas byloje 22774/93 *Immobiliare Saffi v. Italy.*
- 1.17. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje 25088/94, 28331/95, 28443/95 *Chassagnou and others v. France.*
- 1.18. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. kovo 25 d. sprendimas byloje 31423/96 *Papachelas v. Greece.*
- 1.19. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. kovo 25 d. sprendimas byloje 31107/96 *Iatridis v. Greece.*
- 1.20. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. spalio 23 d. sprendimas byloje 117/1996/736/933-935 *National & Provincial Building Society, the Leeds Permanent Building Society and the Yorkshire Building Society v. the United Kingdom.*
- 1.21. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje 15318/89 *Loizidou v. Turkey.*
- 1.22. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. rugsėjo 16 d. sprendimas byloje 21893/93 *Akdivar v. Turkey.*
- 1.23. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. rugsėjo 16 d. sprendimas byloje 17371/90 *Gaygusuz v. Austria.*
- 1.24. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje 38/1994/485/567 *Pressos Compania Naviera S. A. and others v. Belgium.*
- 1.25. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gegužės 5 d. sprendimas byloje 18465/91 *Air Canada v. the United Kingdom.*
- 1.26. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. vasario 23 d. sprendimas byloje 15375/89 *Gasus Dossier – und Fordertechnik GmbH v. the Netherlands.*
- 1.27. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje 13427/87 *Stan Greek Refineries and Statis Andreadis v. Greece.*

- 1.28. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gruodžio 9 d. sprendimas byloje 13092/87; 13984/88 *Holy Monasteries v. Greece*.
- 1.29. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. rugsėjo 22 d. sprendimas byloje 13616/88 *Hentrich v. France*.
- 1.30. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. rugsėjo 19 d. sprendimas byloje 12539/86 *Katte Klitsche de la Grange v. Italy*.
- 1.31. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. vasario 22 d. sprendimas byloje 12954/87 *Raimondo v. Italy*.
- 1.32. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. birželio 24 d. sprendimas byloje 14556/89 *Papamichalopoulos v. Greece*.
- 1.33. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. spalio 30 d. sprendimas byloje 11796/85 *Wiesinger v. Austria*.
- 1.34. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. spalio 29 d. sprendimas byloje 12742/87 *Pine Valley Developments Ltd and others v. Ireland*.
- 1.35. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. vasario 18 d. sprendimas byloje 12033/86 *Fredin v. Sweden (No. 1)*.
- 1.36. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. vasario 21 d. sprendimas byloje 9310/81 *Powell and Rayner v. the United Kingdom*.
- 1.37. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje 10522/83; 11011/84; 11070/84 *Mellachner and others v. Austria*.
- 1.38. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje 10873/84 *Tre Traktorer Aktiebolag v. Sweden*.
- 1.39. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje 9816/82 *Poiss v. Austria*.
- 1.40. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. kovo 24 d. sprendimas byloje 9616/81 *Erkner and Hofauer v. Austria*.
- 1.41. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. spalio 24 d. sprendimas byloje 9063/80 *Gillow v. The United Kingdom*.
- 1.42. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81 *Lithgow and others v. the United Kingdom*.
- 1.43. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. birželio 26 d. sprendimas byloje 8543/79; 8674/79; 8675/79; 8685/79 *Van Marle and the others v. Netherlands*.
- 1.44. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. vasario 21 d. sprendimas byloje 8793/79 *James and others v. the United Kingdom*.

- 1.45. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje 8691/79 *Malone v. the United Kingdom*.
- 1.46. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1983 m. spalio 23 d. sprendimas byloje 8919/80 *Van der Musselle v. Belgium*.
- 1.47. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje 7151/75; 7152/75 *Sporrong and Lonroth v. Sweden*.
- 1.48. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje 6833/74 *Marckx v. Belgium*.
- 1.49. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje 5493/72 *Handyside v. the United Kingdom*.

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai dėl priimtumo

- 2.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. birželio 15 d. sprendimas dėl priimtumo byloje 40425/98 *James Moore v. the United Kingdom*.
- 2.2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. balandžio 27 d. sprendimas dėl priimtumo byloje 41917/98 *J. L. S. v. Spain*.

3. Europos žmogaus teisių komisijos sprendimai dėl priimtumo

- 3.1. Europos žmogaus teisių komisijos 1998 rugsėjo 9 d. sprendimas dėl priimtumo byloje 38985/97 *Jasinskij and others v. Lithuania*.
- 3.2. Europos žmogaus teisių komisijos 1997 liepos 10 d. sprendimas dėl priimtumo byloje 29583/96 *Elizavieta, Marie and Vahe Panikian v. Bulgaria*.
- 3.3. Europos žmogaus teisių komisijos 1984 gegužės 14 d. sprendimas dėl priimtumo byloje 10094/82 *G. v. Austria*.
- 3.4. Europos žmogaus teisių komisijos 1974 gruodžio 16 d. sprendimas dėl priimtumo byloje 5849/72 *Christian Muller v. Austria*.

4. Konstitucinio Teismo nutarimai

- 4.1. Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas *Dėl pareigūnų ir karių valstybinių pensijų*.

- 4.2. Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 9 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*
- 4.3. Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 26 straipsnio pirmosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*